

**ANALIZA IZVJEŠTAVANJA
O TRANSRODNIM OSOBAMA
U ONLAJN I ELEKTRONSKIM
MEDIJIMA U CRNOJ GORI
ZA 2019. GODINU**

EACEF

MINISTARSTVO
JAVNE UPRAVE

**ANALIZA IZVJEŠTAVANJA
O TRANSRODNIM OSOBAMA
U ONLAJN I ELEKTRONSKIM
MEDIJIMA U CRNOJ GORI
ZA 2019. GODINU**

Autor:
Aleksa Milanović

Izdavač:
Asocijacija Spektra, Kvir Montenegro
Ulica Oktobarske revolucije 78
81000 Podgorica

Za izdavača:
Jovan Ulićević, Danijel Kalezić

Dizajn i grafička priprema za štampu:
studio liv

Ilustracije
Freepik

Štampa
Studio Branko

MINISTARSTVO
JAVNE UPRAVE

Ova publikacija nastala je uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Asocijacije Spektra i Kvir Montenegro i ne odražava nužno stavove Evropske unije. Ovaj projekat je dijelom finansiralo Ministarstvo javne uprave Crne Gore. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koje su ovdje izneseni stav su autora i ne odražavaju nužno stav Ministarstva javne uprave Crne Gore.

Ova publikacija podržana je kroz dodjelu grantu u okviru regionalnog projekta Mediji za građane – građani za medije, projekat sedam organizacija za razvoj medija (Fondacija „Mediacentar“, Albanski medijski institut, Makedonski institut za medije, Institut za medije Crne Gore, Novosadska novinarska škola, Mirovni institut, SEENPM) iz zemalja Zapadnog Balkana čiji je cilj izgradnja kapaciteta organizacija civilnog društva u regiji za unapređenje medijske i informacione pismenosti (MIP).

SADRŽAJ

Uvod / 5

Analiza sadržaja o transrodnosti u onlajn medijima / 6

Metodologija / 6

Rezultati istraživanja / 6

Zastupljenost i dužina tekstova koji se bave temom transrodnosti / 6

Rubrike u kojima su objavljeni tekstovi / 8

Novinarski žanrovi koji su korišćeni prilikom izvještavanja / 12

Analiza naslova / 14

Ilustracije u tekstovima / 15

Autorstvo teksta / 16

Izbor sagovornica i sagovornika / 16

Dinamika objavljivanja tekstova / 17

Komentari čitalaštva / 18

Analiza televizijskih i radio emisija u kojima su gostovale transrodne osobe / 24

Zaključna razmatranja / 29

Pojmovnik: identiteti i terminologija / 37

O autoru / 40

Asocijacija Spektra / 41

Kvir Montenegro / 43

Literatura / 44

UVOD

U najnovijem izvještaju o stanju ljudskih prava transrodnih¹, rodno varijantnih² i interpolnih³ osoba u Crnoj Gori, koji je objavila Asocijacija Spektra za 2019. godinu, istaknuto je da se na planu unapređenja ljudskih prava transrodnih i rodno varijantnih osoba primjećuje napredak u domenu vidljivosti. Međutim, pored uočenog napretka zabilježeni su i slučajevi nasilja, diskriminacije i kršenja ljudskih prava.⁴ Kada je riječ o interpolnim osobama, njihova ljudska prava i dalje ostaju nevidljiva. U skladu s tim, jasno je da se na unapređenju društvenog položaja i povećanoj vidljivosti transrodnih, rodno varijantnih, a naročito interpolnih osoba u Crnoj Gori i dalje mora raditi.

Značajan doprinos radu na planu promovisanja ljudskih prava mogu dati mediji, ali isključivo ukoliko se pridržavaju etičkih i profesionalnih standarda i preporuka kada je u pitanju izvještavanje o ovoj temi.

U suprotnom, neprofesionalno izvještavanje može doprinijeti dubljoj stigmatizaciji, dehumanizaciji i kršenju ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba.

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da se medijski prostor u Crnoj Gori sve više otvara za ove teme čime se povećava vidljivost rodnih manjina i stvara potencijal za pozitivan medijski uticaj na stavove većinskog stanovništva. Ipak, da bi se taj potencijal realizovao, neophodno je unaprijediti izvještavanje medija tako da ono pokriva sve aspekte života transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba a ne samo teme koje se tiču rodnog identiteta, medicinskih činjenica vezanih za proces prilagođavanja pola ili pak samo za negativne aspekte života.

Takođe, od izuzetnog značaja je korišćenje adekvatne terminologije i uvažavanje zamjenica, ličnog imena i roda koji preferiraju osobe o kojima se izvještava.

Izbjegavanje senzacionalizma u čije taktike se ubraja selektovanje i isticanje samo specifičnih provokativnih ili intrigantnih informacija u određenoj vijesti, preveniralo bi pojavu burnih reakcija javnosti koje najčešće bivaju praćene i govorom mržnje.

Informisanje o problemu transfobije koja je prisutna u društvu i skretanje pažnje na negativan uticaj koji ona ima na transrodne osobe, umnogome bi doprinijelo većem razumijevanju javnosti za probleme s kojima se svakodnevno suočavaju rodne manjine.

Budući da je ovo istraživanje fokusirano na onlajn medije, neophodno je istaći da je jedna od važnih mjera kojom bi se mogao poboljšati odnos medija prema rodnim manjinama – primjena pristupa premoderacije komentara čitalaca. Tako bi se spriječilo širenje govora mržnje koji je u velikoj mjeri zastupljen u komentarima na tekstove koji se bave temom transrodnosti.

Cilj ovog istraživanja jeste da se osvijetle svi aspekti izvještavanja, prije svega onlajn medija, ali i elektronskih medija o rodnim manjinama, da se ukaže na posljedice negativnih praksi izvještavanja i istakne značaj profesionalnog i etičkog pristupa izvještavanju. Analiza izvještavanja o transrodnim osobama u medijima u Crnoj Gori za 2019. godinu predstavlja prvo istraživanje koje se bavi odnosom medija prema transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama u Crnoj Gori.

1 Transrodne osobe su osobe čiji se rodni identitet i/ili rodno izražavanje razlikuju od društveno uslovljenih rodnih normi koje se stereotipno vezuju za pol pripisan na rođenju.

2 Rodno varijantne osobe definišu svoj rod na način koji odstupa od društvenih očekivanja toga šta znači biti muškarac ili žena, te se rodna varijantnost odnosi na sve varijacije očekivanih rodnih normi.

3 Interpolne osobe su osobe čije polne karakteristike ne pripadaju jasno definisanoj muškoj ili ženskoj kategoriji, ili pripadaju objema kategorijama.

4 Asocijacija Spektra, *Izvještaj o stanju ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba u Crnoj Gori za 2019. godinu*, <https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2020/03/izvjec5a0taj-o-stanju-ljudskih-prava-tirv-osoba-2019.pdf>. Pristupljeno 1. 6. 2020.

ANALIZA SADRŽAJA O TRANSRODNOSTI U ONLAJN MEDIJIMA

Metodologija

Praćenjem onlajn medija u Crnoj Gori, tokom 2019. godine, kao i pretragom istih u periodu između 15. februara i 1. marta 2020. godine, prikupljeni su tekstovi koji se bave transrodnom, interpolnom i rodno varijantnom populacijom. Tekstovi su prikupljeni pretragom sajtova odnosno digitalne arhive onlajn medija pomoću ključnih riječi i tagova: transrodno, transrodne, transrodnost, transrodni, interpolne, interpolnost, Spektra. Ovo istraživanje nije obuhvatilo tekstove u kojima se transrodna ili interpolna populacija pominje samo uz lezbejsku, gej, biseksualnu i kvir populaciju i to kao jedan od inicijala koji pripadaju akronimu LGBTIQ⁵.

Materijal koji je korišćen u ovom istraživanju obuhvata tekstove objavljene na šest onlajn portala registrovanih u Crnoj Gori, a to su: Vijesti, CdM – Cafe Del Montenegro, Analitika, RTCG – Radio televizija Crne Gore, Antena M i FOS.

Na osnovu prikupljenog materijala urađeno je istraživanje u okviru koga je korišćena metoda analize medijskog sadržaja kao i metoda kritičke analiza diskursa. Ove dvije istraživačke metode korišćene su da bi se dobila što jasnija slika o tome kako se mediji odnose prema rodnim manjinama, kako ih reprezentuju, odnosno u kojoj mjeri mediji utiču na kreiranje slike i mišljenja o rodnim manjinama u širem društvenom kontekstu.

5 Slova iz ovog akronima redom označavaju L – lezbejke, G – gej osobe, B – biseksualne osobe, T – transrodne osobe, I – interpolne osobe, Q – kvir osobe.

Rezultati istraživanja

Zastupljenost i dužina tekstova koji se bave temom transrodnosti

U šest portala obuhvaćenih istraživanjem tokom 2019. godine objavljeno je ukupno 139 tekstova koji se bave transrodnim osobama, od čega je samo jedan tekst za temu imao interpolnost.

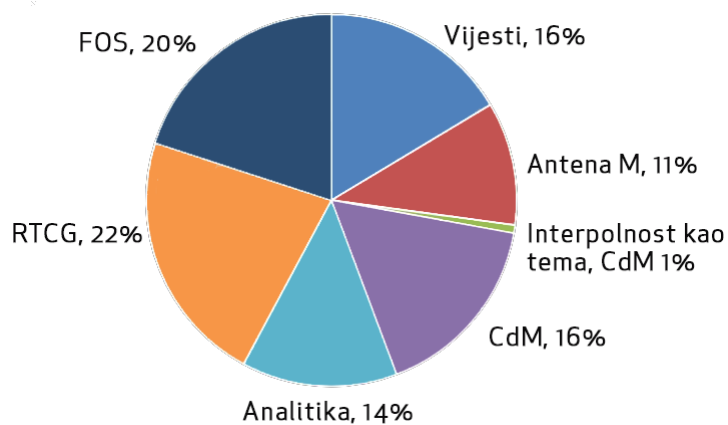
Najveći broj tekstova (31) objavio je portal Radio televizije Crne Gore (RTCG), dok je najmanji broj tekstova (15) objavljeno na portalu Antena M. U prosjeku je za godinu dana objavljeno 23 članka po portalu.

Budući da je ovo istraživanje prvo koje se u Crnoj Gori, i uopšte u regionu, bavi ovom temom ne postoje podaci sa kojima bi se dobijeni rezultati mogli upoređivati.

Naziv medijske kuće	Broj tekstova koji se bave temom transrodnosti	Broj tekstova koji se bave temom interpolnosti
Vijesti	23	/
RTCG	31	/
CdM	23	1
Antena M	15	/
FOS	28	/
Analitika	19	/

Tabela 1 – Broj objavljenih tekstova koji se bave temom transrodnosti i temom interpolnosti

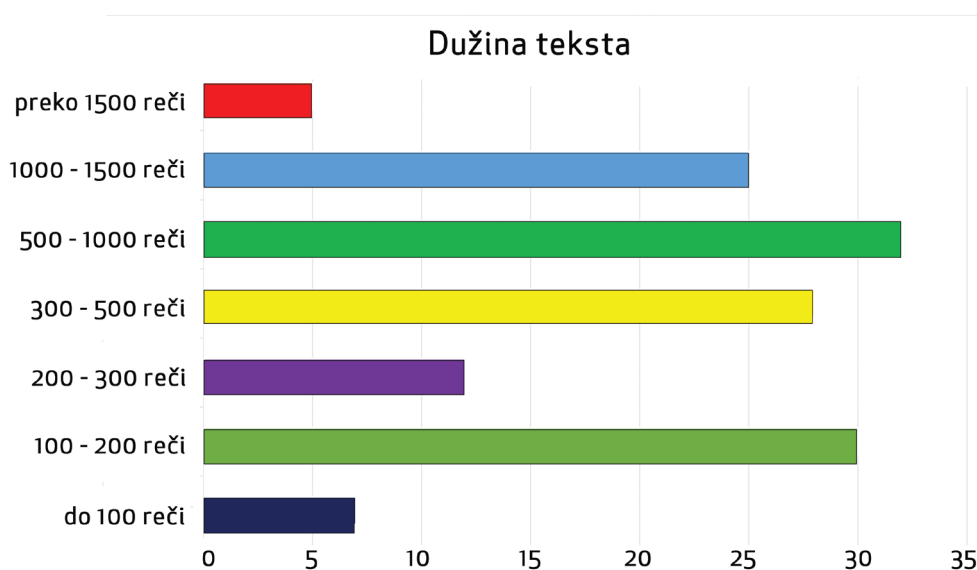
Zastupljenost i dužina tekstova

Grafikon 1 – Ukupan broj tekstova u onlajn medijima koji se bave temom transrodnosti u 2019. godini je 139. Portal Vijesti objavio je 23 teksta, portal CdM objavio je takođe 23 teksta, portal Analitika objavio je 19 tekstova, portal Antena M objavio je 15 tekstova, portal FOS objavio je 28 tekstova, dok je portal RTCG objavio je 31 tekst. Tema interpolnosti obrađena je u samo jednom tekstu i to na portalu CdM.

Kada je riječ o dužini tekstova istraživanje je pokazalo da od ukupnog broja tekstova veoma mali udio (5%) čine izuzetno kratki tekstovi od nekoliko rečenica odnosno tekstovi do 100 riječi. U kratke tekstove ubrajaju se i tekstovi od 100 do 200 riječi i oni čine 21% ukupnog broja tekstova. Blizu 2/3 kratkih i izuzetno kratkih tekstova odnosi se na vijesti iz rubrike hronika, dok se skoro 1/3 kratkih i izuzetno kratkih tekstova odnosi na vijesti iz regiona i svijeta. Tekstovi srednje dužine, od 200 do 500 riječi, čine 29% od ukupnog broja tekstova, dok su duži tekstovi procentualno najviše

zastupljeni s udjelom od 45% u ukupnom broju tekstova. Duži tekstovi mogu se podijeliti na one koji imaju od 500 do 1000 riječi i njihov udio je 23% ukupnog broja tekstova, oni koji imaju od 1000 do 1500 riječi čine 18% ukupnog broja tekstova, dok je udio izuzetno dugih tekstova odnosno onih koji imaju preko 1500 riječi 4% ukupnog broja tekstova. Duži tekstovi se gotovo u potpunosti odnose na izvještaje koji se bave aktivističkim i umjetničkim dešavanjima na temu transrodne osobe i na intervju s transrodnim osobama.

Grafikon 2 – Odnos broja i dužine objavljenih tekstova

Opšti ton izvještavanja u najvećem broju tekstova je **neutralan**. Pozitivan odnos prema temi može se uočiti u intervjuima vođenim s transrodnim osobama, dok negativnog tona u izvještavanju u analiziranim tekstovima nema.

Rubrike u kojima su objavljeni tekstovi

Rubrike u kojima su se objavljeni tekstovi pojavljivali su Društvo, Hronika, Kultura, Svijet, Region, Zabava, Podgorica, Zanimljivosti, Lifestyle, Foto i Sport. Najveći broj tekstova (86) objavljen je u rubrici Društvo, a nakon nje u rubrici Hronika u kojoj je objavljeno 27 tekstova. U rubrici Svijet objavljeno je 12 tekstova, u rubrici Kultura četiri teksta, a u rubrici Region tri teksta. U preostalim nabrojanim rubrikama objavljen je jedan do dva teksta.

Ovi podaci pokazuju da se tema transrodnosti najčešće vezuje za rubriku **Društvo** s tekstovima koji obrađuju teme vezane za životne probleme transrodnih osoba. Tekstovi u ovoj rubrici najčešće se bave izvještavanjem o aktivnostima koje sprovode prije svega nevladine organizacije, ali i neke državne institucije radi povećanja kvaliteta života i povećanja vidljivosti transrodne populacije u crnogorskom društvu.

Početkom 2019. godine mediji su u rubrici Društvo izvještavali o tužbi za diskriminaciju na temelju rodnog identiteta kojoj je transrodna osoba bila izložena u podgoričkom Domu zdravlja Novi blok Zabjelo.

Zatim su mediji u ovoj rubrici tokom godine izvještavali o postavljenim izložbama fotografija čija tema su rodni identiteti i transrodne osobe. Aktivistkinja i fotografkinja Marija Jovanović autorka je dvije izložbe: *Kad svane* i *Uloge*, dok je fotograf Aleksandar Crnogorac autor jedne izložbe *Trans Balkan*. Pored izložbi održana su i dva artivistička⁶ performansa: *Maske* u Kolašinu i *331 razlog* u Podgorici.

Takođe, svih šest posmatranih onlajn medija je izvještavalo o istraživanju koje se bavi diskriminacijom transrodnih i rodno varijantnih učenika i učenica u srednjim školama Crne Gore.

⁶ Artivizam je specifični hibridni oblik umjetničkog društveno-političkog angažovanja koji nastaje kada se umjetnički rad stavi u službu aktivizma kao djelovanja društvenih grupa, pojedinaca ili pojedinki radi političkih i društvenih promjena.

Istraživanje je sprovedeno kroz projekat *Akcija za transformaciju škola*, a predstavljeno je na okruglom stolu *Da odzvoni nasilju: smjernice za kreiranje sigurnog prostora za rodne različitosti*.

Tri onlajn medija (RTCG, CdM i FOS) pisala su o radionici Živa biblioteka koju je u Ekonomskoj školi „Mirko Vešović“, organizovala Asocijacija Spektre u okviru projekta *Oснаživanje trans feminističkog pokreta u Crnoj Gori*.

Pažnju medija privuklo je i krštenje trans muškarca u Hramu Hristovog Vaskrsenja u Podgorici.

U rubrici Društvo našao se i veliki broj intervjuja koji su vođeni s trans aktivistima i aktivistkinjama iz Crne Gore.

U rubrici **Hronika** u 2019. godini nalaze se isključivo vijesti vezane za slučaj nasilja koje je krajem avgusta izvršeno nad transrodnom osobom u Kolašinu. Mediji su izvještavajući o ovom napadu ukazali na jedan od problema s kojim se susrijeću transrodne osobe u Crnoj Gori.

Sve vijesti vezane za ovaj slučaj nasilja napisane su uz korišćenje adekvatne terminologije i korektno osim vijesti koju je objavio portal Analitika 5. septembra naslovljen *Prebijanju prethodio incident u kafani*. Vijest sadrži informacije o određivanju pritvora trojici osumnjičenih za izvršenje ovog krivičnog djela, kratak opis događaja, reakcije insitucija ali i nezvanične informacije o navodnom ranijem sukobu napadača i žrtve:

Prema nezvaničnim informacijama, oni su s njim imali susret tokom dana u kafani na Mateševu, gdje je došlo do rasprave, da bi se incident i napad desio uveče ispred kuće transrodne osobe.

Dakle, bez obzira na to što je informacija nezvanična, kao što se u tekstu ove vijesti navodi, uredništvo portala Analitika je tu informaciju stavilo u naslov vijesti čime se čitalaštvo navodi na to da je ta informacija provjerena i tačna. Tako se uvodi sumnja u to da je riječ o zločinu iz mržnje čime se ostavlja prostor za prebacivanje dijela krivice na žrtvu ovog zločina.

Analiza članaka po rubrikama ukazala je na nedostatak tekstova koji se odnose na događanja vezana za transrodnu populaciju iz regiona, Evrope i svijeta.

Od ukupnog broja tekstova samo njih 18 čine vijesti i teme koje se ne odnose na lokalni kontekst već se bave temama iz regiona (tri teksta) i temama iz Evrope i svijeta (15 tekstova).

Tema iz regiona koja je bila obrađena u sva tri teksta je Prvi balkanski trans inter marš koji je održan u Zagrebu 31. marta 2019. godine, a koji su organizovale: Asocijacija Spektra iz Crne Gore, Trans Aid iz Hrvatske i Trans mreža Balkan kao regionalna platforma koja u svom radnom timu ima osobe iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije.

Tekstovi koji se bave temama iz Evrope i svijeta preuzeti su iz stranih izvora i odlikuje ih korišćenje neadekvatne terminologije i nekorektna praksa izvještavanja, kao i teme koje se fokusiraju na trans osobe koje su žrtve zločina ili na negativne aspekte života trans osoba. Na primjer, tri posmatrana portala (RTCG, CdM i Antena M) prenijela su vijest o otvaranju zatvora za transrodne osobe u Velikoj Britaniji. Ova vijest sadrži informacije o broju transrodnih osoba u zatvorima u Velikoj Britaniji, a u vijesti se navodi da je odluka o otvaranju zatvora uslijedila nakon što je jedna transrodna zatvorenica seksualno napastvovala druge dvije zatvorenice u ženskom zatvoru.

Dva portala (Vijesti i FOS) prenijela su vijest o ubistvu trans osobe iz Pakistana uz korišćenje neadekvatne terminologije i neadekvatnih rodni odrednica za ubijenu osobu. Iako je žrtva ovog zločina trans žena, portal Vijesti i portal FOS objavili su istu vijest s istim naslovom *Pakistanac uhapšen zbog sumnje da je ubio transrodnog sina*. Uz to, ovdje se optuženom za ubistvo stavlja nacionalna odrednica, što je u suprotnosti s načelom 4 Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore u kome stoji da: „Rasu, vjeru, nacionalnost, seksualnu orijentaciju, rodno opredjeljenje, porodični status, fizičko i mentalno stanje ili bolest, kao i političku pripadnost, novinar/ novinarka će pomenuti samo ako je to neophodno za potpunu informaciju u interesu javnosti.”⁷

7 Kodeks novinara/novinarki Crne Gore, <https://www.osce.org/fom/255576?download=true>, preuzeto 23. 3. 2020.

Od pozitivnih vijesti iz svijeta mogu se izdvojiti vijest o prvom transrodnom gradonačelniku u Italiji, koju su prenijela dva portala (Vijesti i CdM), kao i tri teksta koji se bave vijestima iz domena popularne kulture i jedan iz sporta. Međutim, ono što je karakteristično za sve vijesti iz svijeta jeste upotreba neadekvatne terminologije i nekorektna upotreba rodni odrednica. U tekstu koji je CDM objavio naslovljen *Đanmarko Negri je prvi transrodni gradonačelnik u Italiji* ističe se sljedeće:

Negri, aktivista za prava transseksualaca rođen je kao Marija, a promjenu pola počeo je prije nekoliko godina.

Isticanje imena koje trans osoba više ne koristi i upotreba formulacija poput „rođena kao muškarac“/ „rođen kao žena“, „zarobljen_a⁸ u pogrešnom tijelu“ i „promjena pola“ jesu primjeri negativne prakse izvještavanja o transrodnim osobama i spadaju u korpus terminologije koju je neophodno izbjegavati. Od ovih formulacija se očekuje da izazovu efekat šoka kod čitalaštva te se s tim ciljem veoma često koriste prilikom izvještavanja o transrodnim osobama. Pri tome se zanemaruje činjenica da nam se pol pripisuje prilikom rođenja, a brojne druge rodne odrednice (poput imena) nameću u skladu s kategorijom pola koja nam je dodijeljena.

Termin „promjena pola“ je zastario i neprecizan. Novinari često koriste ovaj termin čime insistiraju na značaju hirurških intervencija koje inače predstavljaju samo jedan segment procesa tranzicije i to samo za one trans osobe koje se odluče za medicinsku tranziciju kao jednu od opcija.

8 Upotrebom donje crte s dodatkom nastavka za ženski rod izbjegava se opterećivanje teksta istim imenicama izrečenim u oba roda te se takvim ortografskim rješenjem postiže obuhvatanje oba roda u jednoj riječi. Alternativa donjoj crti je kosa crta koja se rjeđe upotrebljava jer sugeriše na binarnost i razdvajanje rodova za razliku od donje crte koja izražava rodni kontinuum.

Ukoliko se izvještava o operativnim zahvatima umjesto termina „promjena pola“ svakako je bolje koristiti termin: hirurška intervencija prilagođavanja pola.

Formulacija „zarobljen_a u pogrešnom tijelu“ podrazumijeva postojanje dualizma um/tijelo, upućuje na to da je nešto u vezi s transrodnim tijelima pogrešno i reprezentuje transrodne osobe kao žrtve sopstvenog tijela/uma i „prirode“. Tako se u potpunosti zanemaruje i izostavlja negativan uticaj institucionalne i opšte društvene transfobije zahvaljujući kojoj se transrodne osobe osjećaju odbačeno, isključeno iz društva i zahvaljujući kojoj imaju negativan odnos prema sopstvenom tijelu i strah od neprihvatanja okoline ukoliko njihova tijela nijesu u skladu sa zadatim normativima.

Slične primjere možemo vidjeti u tekstu koji je naslovljen *Noel, nakon promjene pola, ponovo se takmiči u ženskoj konkurenciji: Preljepo je vratiti se košarci*, objavio FOS, a koji glasi:

Moa Filen-Hamarstrom je 22. februara 2018. godine 'izašla iz ormara' i objavila da je transseksualac. Nedugo nakon toga, 18-godišnjakinja je odlučila da završi igračku karijeru i 16. aprila je odigrala svoju posljednju utakmicu. Moa se cijelog života osjećala zarobljenom u pogrešnom tijelu, pa je po završetku karijere započela hormonsku terapiju, proces transformacije u muškarca. Moa je postala Noel, koji je u ekipi Sodertalje Basket dobio angažman kao pomoćni trener.

Ova vijest je karakteristična kao jedina vijest koja je objavljena u rubrici Sport.

U slučaju vijesti o nebinarnoj⁹ osobi iz SAD koju je prenio portal FOS naslovljen *SAD: Transrodna osoba želi 'X' kao pol u svom pasošu* upotrijebljena je i neprimjerena ilustracija uz tekst.

Fotografija 1 – Ilustracija na portalu FOS media uz tekst naslovljen: *SAD: Transrodna osoba želi 'X' kao pol u svom pasošu*, vijest je objavljena 16. 5. 2019. godine, link: <https://fosmedia.me/svijet/globus/sad-transrodna-osoba-zeli-x-kao-svoj-pol-u-pasosu>

9 Osoba koja se rodila kao beba bilo kojeg pola, ali se ne osjeća ni kao muškarac ni kao žena, ili se osjeća i kao muškarac i kao žena, ili se definiše potpuno izvan ustanovljenih binarnih (žensko-muških) normi je nebinarna osoba.

Identičnu vijest prenio je i portal RTCG u rubrici Zanimljivosti, a naslovljen *Transrodna osoba traži da joj u pasošu piše 'X' umjesto pola*. Ilustracija u ovom tekstu je korektna, međutim, sam naslov i nadnaslov koji glasi: *Neobičan zahtjev sudu u SAD*, upućuju na to da osoba traži nešto sasvim neuobičajeno i nešto što joj ne pripada.

Ovakvi naslovi navode čitalaštvo na zaključak da transrodne osobe imaju posebne i nerazumne zahtjeve u odnosu na većinsko stanovništvo, te da su njihovi zahtjevi za promjenom dokumenata iracionalni i proizvod ličnog hira.

Pažnju privlači činjenica da nijedan tekst nije objavljen u rubrici Zdravlje, te da su tekstovi koji se bave temom medicinskog procesa prilagođavanja pola javljaju u formi vijesti o cijeni troškova za finansiranje te procedure.

Portal RTCG je 26. marta objavio tekst naslovljen *Promjenu pola država platila 11.700 eura*, dok je par dana ranije odnosno 22. marta isti portal objavio tekst „Promjena pola biće potpuno besplatna“. Ovakvi tekstovi uglavnom citiraju statistiku odnosno broj osoba koje su o trošku Fonda za zdravstveno osiguranje izvršile medicinsko prilagođavanje pola, kao i zakone prema kojima je ta procedura moguća.

Jedna od mogućih posljedica ovakvog izvještavanja jeste i prijedlog koji je na javnoj raspravi o Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju odbijen, a koji je podnio pokret Alternativa Crna Gora. Prijedlog koji je podniet podrazumijeva da se iz besplatnog zdravstvenog osiguranja ukloni operacija prilagođavanja pola, te da se novac usmjeri na pokrivanje troškova vantjelesne oplodnje.¹⁰ Ova inicijativa se može okarakterisati kao pokušaj ugrožavanja ostvarenih ljudskih prava korišćenjem populističkih metoda poput zloupotrebe neinformisanosti građanstva o problemu transrodnosti i naravno zloupotrebe transfobije koja je sveprisutna u društvu.

¹⁰ Ministarstvo zdravlja, *Izveštaj s druge javne rasprave o Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju*, <http://www.mzdravlja.gov.me/vijesti/198875/Izveštaj-sa-druge-javne-rasprave-o-Nacrtu-zakona-o-izmjenama-i-dopunama-Zakona-o-zdravstvenom-osiguranju.html>, pristupljeno 15. 3. 2020.

Osim toga, mediji su insistirali na izvještavanju samo o izmjenama zakona koje se tiču prilagođavanja pola ne uzimajući u obzir i druge izmjene koje takođe predviđaju novine i pogodnosti kada je riječ o intervencijama i liječenju o trošku Fonda za zdravstveno osiguranje.

Kada je ova tema u pitanju primjetno je i da informacije o svim poteškoćama i institucionalnim preprekama sa kojima se srijeću transrodne osobe koje se odluče na medicinsku tranziciju, nijesu dostupne u okviru ovakvih vijesti.

Takođe, tema mentalnog zdravlja transrodnih osoba nije u fokusu izvještavanja, iako brojna istraživanja pokazuju da su manjinske grupe zbog izloženosti diskriminaciji najugroženije kada je mentalno zdravlje u pitanju.

O ovoj temi govorila je psihijatrica Tea Dakić u Jutarnjem programu Radio televizije Crne Gore povodom Dana sjećanja na žrtve tansfobije. Intervju s Teom Dakić prenijeli su portali CDM, Fos, Antena M i RTCG.

Kao jedna od vijesti koja se našla u tekstovima objavljenim tokom 2019. godine, a tiče se zdravstvenog sistema jeste slučaj ismijavanja transrodne osobe u podgoričkom Domu zdravlja Novi blok Zabjelo. O ovom slučaju diskriminacije i reakcijama nadležnih pisano je na portalima RTCG, Analitika, CDM, Fos i Antena M. Pisanje medija o ovom slučaju može se okarakterisati kao pozitivno izvještavanje.

Svi navedeni tekstovi vezani za zdravlje i zdravstveni sistem objavljeni su u rubrici Društvo.

Novinarski žanrovi koji su korišćeni prilikom izvještavanja

Najčešće forme novinarskog izražavanja koje su korišćene u tekstovima o transrodnim osobama jesu izvještaj, intervju, vijest i mješavina navedenih formi odnosno hibridni žanrovi karakteristični za onlajn portale kao nove medije. Pod hibridnim žanrom u ovom slučaju podrazumijeva se prošireni izvještaj s elementima intervjua. Teme ovih tekstova vezane su za aktivnosti Asocijacije Spektra, saradnju ove organizacije s državnim institucijama, lične priče trans aktivistkinja i aktivista, izložbe i performanse koji se bave temom transrodnosti i krštenju trans osobe u Hramu Hristovog Vaskrsenja u Podgorici.

Prema broju prenijetih intervjua može se zaključiti da je ovo jedna od popularnijih formi novinarskog izražavanja što se može smatrati pozitivnim jer se putem intervjua čitalaštvo može iz prve ruke upoznati s autentičnim iskustvima i svim problemima i preprekama sa kojima se susrijeću transrodne osobe u Crnoj Gori.

Na svih šest portala objavljeno je ukupno 24 intervjua. Ovdje naravno nije riječ o 24 različita intervjua jer su mediji u najvećem broju slučajeva jedni od drugih preuzimali iste intervjue. Na primjer, četiri portala (Vijesti, CDM, Antena M i FOS) prenijelo je intervju koji je portal Radio slobodna Evropa uradio s aktivistkinjom Hanom Konatar. U ovom intervjuu uglavnom je korišćena korektna terminologija, međutim, sam tekst počinje rečenicom koja predstavlja primjer negativne prakse pisanja o transrodnim osobama jer se u njoj ističe da je Hana rođena kao dječak:

'Od kada za sebe znam, osjećala sam se kao djevojčica.' Ovim riječima priču počinje Hana Konatar koja je rođena u Podgorici prije 21 godinu – kao dječak.

Radi korektnog izvještavanja neophodno je izbjegavati izjave:

„rođen kao žena“ ili „rođena kao muškarac“, jer se time transrodnim osobama nameće rodna odrednica s kojom se ne identifikuju.

Zato je poželjno koristiti formulacije poput:

„on je muškarac kojem je na rođenju pripisan ženski pol“ ili „ona je žena kojoj je na rođenju pripisan muški pol“.

Na taj način se ukazuje na to da su pol i rod dvije različite kategorije i da rodni identitet može biti i drugačiji od pola pripisanog po rođenju.

U susret Povorci ponosa koja je 21. septembra po sedmi put održana u Crnoj Gori urađen je najveći broj intervjua, čak sedam priča s različitim osobama. Porast broja novinskih članaka vezanih za LGBTIQ populaciju karakterističan je za mjesec uoči zakazane povorke ponosa i u izvjesnom kraćem periodu nakon nje.

U korpusu tekstova objavljenih krajem avgusta ubraja se intervju koji je novinarka Portala Analitika uradila s trans momkom iz Nikšića, a taj isti intervju prenio je portal Antena M. U originalnom, pa tako i u preuzetom tekstu, problematičan je uvod u kome se navodi: „Osamnaestogodišnji Nikšićanin D. O. rođen je kao beba ženskog pola“. Naslov teksta na Portalu Analitika glasi: „Sada sam svoj čovjek, ali sloboda je proces“, međutim, u preuzetom tekstu promijenjen je naslov pa na portalu Antena M ovaj tekst postoji naslovljen: *Ispovijest Nikšićanina koji je rođen kao žensko: Sada sam svoj čovjek.*

Takođe, krajem avgusta na portalu Vijesti su u razmaku od pet dana objavljena dva intervjua od kojih je jedan s Vukom, aktivistom LGBT Foruma Progres, a drugi s Jovanom Ulićevićem, aktivistom i izvršnim direktorom Asocijacije Spektra. U intervju objavljen tokom septembra mjeseca ubraja se i intervju koji je aktivista Asocijacije Spektra Dante Ognjanović dao za PR Centar, a koji su prenijela tri onlajn medija: Vijesti, RTCG i Fos media. Zatim, tu su i dva intervjua

koji su uradile novinarke portala FOS medija od kojih je jedan sa Jovanom Ulićevićem, a drugi sa članicom organizacionog odbora Montenegro Prajda Hanom Konatar. U prvom pasusu intervjuja s Hanom nalazi se i rečenica:

Upoznajte Hanu Konatar, nekada dječak, a danas srećnu ženu koja hrabro korača stazama života i ne plaši se da bude ono što jeste.

Ovakve novinarske izjave koje ističu „promjenu“ roda veoma su česte u intervjuima s transrodnim osobama. U slučaju navedenog teksta novinarka u datoj rečenici insistira na tome da je Hana nekada bila dječak, iako je Hana svojim odgovorima to negirala navodeći da se oduvijek osjećala kao žena koja nije bila dovoljno osnažena da živi onako kako želi.

Korišćenjem rodnih odrednica, koje su transrodnim osobama nametnute po rođenju, ne poštuje se njihov unutrašnji osjećaj rodnog identiteta. Time se podupire izabluda o tome da transrodne osobe „mijenjaju“ rod, uprkos njihovim objašnjenjima i izjavama da se nikada nijesu identifikovale s rodom koji im je na osnovu polnih odrednica nametnut po rođenju.

Kao reakciju na zločin iz mržnje koji se krajem avgusta dogodio u Kolašinu, portal Analitika je početkom oktobra objavio intervju s trans muškarcem Vukom Adžićem. Osim problematične terminologije koja je u tekstu upotrijebljena, pažnju privlači i dio teksta koji „opravdava“ i „brani“ žrtvu zločina na sljedeći način:

Vuk nije 'paradirao', nije 'izazivao', nije se 'eksponirao', već je u noći napada spavao, u svoja četiri zida, za koja je do tada mislio da su mu sigurna.

Ovakvim narativom pretpostavlja se da bi javnost imala manje razumijevanja i sažaljenja za osobu koja je „paradirala“ odnosno učestvovala u Povorci ponosa, „izazivala“ odnosno zalagala se za prava transrodnih osoba ili se „eksponirala“ odnosno javno izražavala svoj identitet korišćenjem izabranog imena, zamjenica, garderobe i drugih stereotipnih rodnih odrednica.

Termini „paradiranje“, „izazivanje“, „eksponiranje“, „u četiri zida“, kao i njihova značenja, preuzeti su iz diskursa javnosti koja se protivi borbi za prava LGBTIQ osoba. Ovi termini najčešće se koriste unutar govora mržnje koji se često javno upućuje rodnim i seksualnim manjinama. Korišćenje takvih termina, bez obzira na to što su neki od njih stavljeni pod navodnike, legitimizuje govor mržnje i upućuje čitalaštvo na zaključak da transrodne osobe koje ne skrivaju svoj identitet i učestvuju u borbi za svoja prava ne zaslužuju podršku ukoliko se zbog svojih aktivnosti nađu u ulozi žrtve.

Portal Analitika je prenio i intervju s koordinatorom Asocijacije Spektra Nikolom Ilićem koji je objavljen u listu Pobjeda, dok je sam tekst nastao u okviru projekta „(Ne)Zaštićeni“ koji sprovodi NVO 35 mm, a finansira Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

Četiri portala (RTCG, CDM, Antena M, FOS media), prenijelo je razgovor koji je vođen u Jutarnjem programu Radio televizije Crne Gore s psihijatricom Teom Dakić i aktivistom Asocijacije Spektra Danteom Ognjanovićem.

Na portalu RTCG data je skraćena verzija intervjuja u tekstualnom obliku, ali je zato u okviru vijesti postavljen video snimak gostovanja u trajanju od 12 minuta i 4 sekunde. Ovo je jedini intervju u kojem se osim transrodne osobe pojavljuje i sagovornica iz medicinske struke koja se bavi problemom mentalnog zdravlja transrodnih osoba.

Budući da je transrodna populacija zbog visokog stepena diskriminacije u velikoj mjeri izložena stresu koji negativno utiče na mentalno zdravlje, neophodno je da mediji u većoj mjeri prenose i govor struke koja bi naravno ovaj fenomen sagledavala na adekvatan način. Takvom praksom moglo bi se uticati na snižavanje stepena diskriminacije prema ovoj manjinskoj populaciji budući da čitalaštvo ima tendenciju da više povjerenja poklanja stručnjacima i stručnjakinjama koji se pozivaju na nauku i naučna istraživanja.

Kada je riječ o ostalim formama novinarskog izražavanja, pored intervjua i proširenih izvještaja s elementima intervjua, ovo istraživanje pokazuje da su se u analiziranim tekstovima u formi vijesti prenosile informacije o nasilju nad transrodnom osobom u Kolašinu i vijesti iz svijeta.

Analiza naslova

Naslovi su važan element novinskog članka, a posebno kad je riječ o onlajn medijima, jer se čitalaštvo najprije susrijeće samo s naslovom, a zatim odlučuje da li će otvoriti link i pročitati dati tekst. Jedan od zadataka naslova jeste da privuče publiku, međutim, osim tog zadatka naslov mora da ispuni i informativnu funkciju odnosno mora da pruži inicijalne podatke o sadržaju vijesti. Onlajn mediji često zanemaruju informativnu funkciju naslova i fokusiraju se samo na privlačenje pažnje čitalaštva, a sve radi što veće posjećenosti sajta.

U slučaju posmatranih onlajn medija u Crnoj Gori opšta slika pokazuje da je uglavnom vođeno računa o etičnosti izvještavanja kada su naslovi u pitanju. Kao primjer dobre novinarske prakse izdvaja se naslov:

 Trans momak Dante: Vrijeme je da pređemo preko toga šta će ko reći

Ovaj naslov sadrži izjavu intervjuisane osobe koja šalje važnu poruku kako cjelokupnom društvu tako i transrodnoj zajednici. Uprkos tome što dati intervju sadrži izjave koje bi mogle privući veću pažnju ili izazvati efekat iznenađenja, za naslov je izabrana izjava koja ukazuje na pozitivan pristup rješavanju problema s kojim se suočava intervjuisana osoba ali i sama zajednica kojoj pripada.

Od ukupnog broja naslova manje od 10% njih se može okarakterisati kao nekorektno. U taj postotak ubrajaju se naslovi koji sadrže formulaciju „promjena pola“:

 U CG desetak osoba u postupku promijene pola (RTCG)

„Promjena pola biće potpuno besplatna (RTCG)

Promjena pola potpuno besplatna (Vijesti)

U Crnoj Gori desetak osoba u postupku promijene pola (Portal Analitika)

Noel, nakon promijene pola, ponovo se takmiči u ženskoj konkurenciji: Preljepo je vratiti se košarci (FOS)

Jedan od primjera nekorektne prakse izvještavanja sadržan je u naslovu teksta koji glasi:

 Ispovijest Nikšičanina koji je rođen kao žensko: sada sam svoj čovjek

Primjer naslova napisanog s namjerom da privuče pažnju čitalaštva, a koji u potpunosti krši etički kodeks¹¹ o korektnom izvještavanju jeste već pomenuti naslov u prethodnom tekstu:

 „Prebijanju prethodio incident u kafani“

U samoj vijesti navodi se da je informacija o incidentu u kafani koji je prethodio nasilju nad transrodnom osobom u Kolašinu nepotvrđena, međutim, uredništvo portala je odlučilo da tu informaciju stavi u naslov s namjerom da probudi radoznalost čitalaštva koje bi po pravilu privukli novi detalji vezani za istragu pomenutog zločina.

Ono što privlači pažnju jeste da u analiziranom materijalu postoji mali broj naslova koji koriste „trik poklanjanja sadržaja“ time što pored naslova velikim slovima stoji istaknuto FOTO ili VIDEO.

11 Kodeks novinara/novinarki Crne Gore, <https://www.osce.org/fom/255576?download=true>, preuzeto 23. 3. 2020.

Ilustracije u tekstovima

Fotografije mogu imati snažnu medijsku poruku i u skladu s tim Kodeks novinara/novinarki Crne Gore u načelu 2 i smjernici 2.3, ukazuje na to da je obaveza novinara i novinarki da ih stavi u pravilan kontekst i da onemogući njihovu zloupotrebu.

Ilustracija na portalu FOS media o kojoj je već bilo riječi u ovom tekstu, a koja je stavljena uz vijest naslovljen: *SAD: Transrodna osoba želi 'X' kao pol u svom pasošu*, može se smatrati uvredljivom ili u najmanju ruku nepriličnom. Na datoj fotografiji prikazana je osoba s kratkom kosom, izrazito našminkana i obučena u haljinu unutar čijeg dekoltea se vidi umetak za grudi. Osoba stoji i češlja periku koju drži u rukama, dok u uglu usta drži cigaretu oponašajući time stereotipno muški govor tijela, te se iz svega navedenog jasno vidi namjera autora_ke da prikaže krosdresera¹². Fotografija je komponovana tako da odaje utisak da je riječ o sekvenci iz nekog filma.

Ovakve ilustracije, kada se stave uz vijesti o transrodnim osobama, upućuju čitalaštvo na zaključak da su transrodnost i krosdresing isti fenomen s različitim nazivom. Pored toga one podsjećaju čitalaštvo na neke od poznatih referenci iz domena popularne kulture (filmovi,

serije, kabarei, skečevi itd.) u okviru kojih su i transrodnost i krosdresing prikazani u negativnom svijetlu i s velikom dozom podsmijeha.

Medijske reprezentacije koje transrodnost stavljaju u kontekst popularnih krosdresing komedija, zapravo operišu stereotipima koji svode transrodnost na preoblačenje, maskiranje i skrivanje iza lažnog identiteta čiji je osnovni cilj obmana okoline. Na taj način se transrodne žene predstavljaju kao našminkani muškarci s perikom odjeveni u haljine ili suknje, dok se transrodni muškarci predstavljaju kao maskuline žene s kratkom kosom i grubim izgledom. Time se transrodni identitet reprezentuje kao maska iza koje se kriju osobe s namjerama da obmanjuju.

Pored ove fotografije portal FOS ima još jednu ilustraciju koja se može smatrati nepriličnom. Riječ je o fotografiji koja prikazuje lice s venecijanskom maskom, a ide uz tekst naslovljen *Transrodnost se uklanja s liste mentalnih oboljenja*, objavljen 21. maja 2019. godine. Kao i prethodno komentarisana fotografija i ova pravi

Fotografija 2 – Ilustracija na portalu FOS media uz tekst naslovljen: *Transrodnost se uklanja s liste mentalnih oboljenja*, vijest je objavljena 21. 5. 2019. godine, link: <https://fosmedia.me/svijet/globus/transrodnost-se-uklanja-sa-liste-mentalnih-oboljenja>

¹² Krosdreseri i krosdreserke su osobe čiji je rodni identitet podudaran s polom pripisanim na rođenju, ali se povremeno rodno izražavaju suprotno od društveno prihvaćenog rodnog izražavanja karakterističnog za njihov pol.

poveznicu s popularnom kulturom – karnevalom, maskaradom i sličnim vidovima zabave za mase. Uz pomoć ovakvih ilustracija transrodnost se stereotipno predstavlja kao zabava i hir ili, pak, kao nešto misteriozno čudno, a možda čak i opasno, jer maska upućuje na skrivanje identiteta, skrivanje pravog lica, te samim tim može biti shvaćena kao nešto problematično.

Osim ove dvije navedene fotografije, u analiziranim tekstovima ne nalaze se ilustracije koje su na bilo koji način problematične. Najčešće su kao ilustracije uz tekstove postavljane fotografije događaja o kojima je izvještavano (saopštenja i konferencije za štampu, performansi, izložbe fotografija, radionice), dok su uz intervju postavljane fotografije intervjuisanih osoba.

U tekstovima objavljenim na različitim portalima više puta se ponavlja fotografija ruku sa znojnicama u duginim bojama (riječ je o dvije osobe koje se drže za ruke). Motiv sa zastavom duginih boja ponavlja se i na drugim ilustracijama u analiziranim tekstovima.

Autorstvo teksta

Jedan od indikatora postojanja prakse profesionalnog izvještavanja jeste i navođenje imena i prezimena autorke ili autora novinskog članka. Ukoliko je tekst potpisan čitalaštvu se tim potpisom garantuje istinitost i provjerljivost prenijetih informacija. Zbog toga je taj podatak od velikog značaja za kredibilitet samog medija i informacije koju daje.

Ovim istraživanjem utvrđeno je da je 77% tekstova potpisala redakcija ili su navedeni samo inicijali osobe koja je tekst objavila, dok je samo 23% autorskih tekstova odnosno tekstova potpisanih imenom i prezimenom.

U slučaju portala Antena M svi tekstovi su potpisani imenom i prezimenom autorke ili autora. Od ostalih portala najveći broj potpisanih tekstova ima portal Vijesti sa 12 potpisanih od ukupno 23 objavljenih teksta i Fos media sa samo četiri potpisana teksta od 28 objavljenih. Na portalu CdM sve tekstove potpisala je redakcija, dok se na portalu RTCG navode samo inicijali osobe koja je tekst objavila.

Izbor sagovornica i sagovornika

Analiza izbora sagovornika i sagovornica u objavljenim tekstovima pokazala je da se najveći broj članaka oslanja na aktivistkinje i aktiviste Asocijacije Spektra koji_e su u velikom broju tekstova iznijeli_e svoje lične priče vezane za transrodni identitet, ali su s novinarkama i novinarima razgovarale_i o aktuelnim dešavanjima vezanim za transrodnu populaciju u Crnoj Gori. Tu je riječ isključivo o osobama mlađim od 30 godina od kojih je većina zapravo mlađa od 20 godina.

Takav izbor sagovornika i sagovornica utiče na zastupljenost određenih tema i predočavanje specifičnih problema s kojima se susrijeću mlade transrodne osobe u Crnoj Gori čime se izostavljaju iskustva i problemi transrodnih osoba starijih od 30 godina.

Takođe, primjetno je i slabo učešće predstavnica i predstavnika različitih institucija koje bi mogle dati podršku transrodnoj populaciji i olakšati joj različite segmente života u trenutno izrazito transfobičnom društvu.

To se prije svega odnosi na predstavnice i predstavnike političkih partija koje učestvuju u donošenju zakona vezanih za položaj transrodnih osoba u društvu, zatim na predstavnike i predstavnice državnih institucija poput škola, zdravstvenih ustanova, policije, ustanova kulture i medija.

Dinamika objavljivanja tekstova

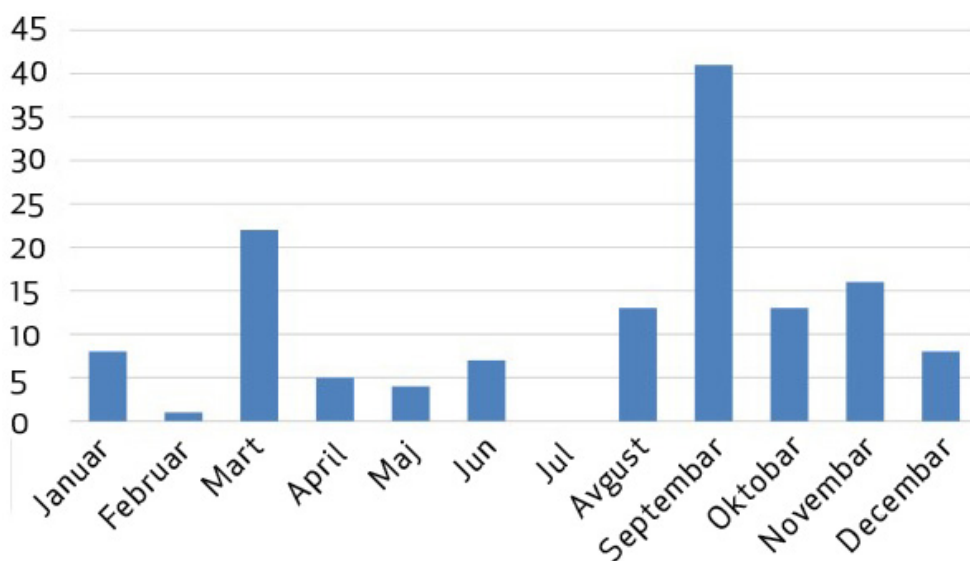
Kada je riječ o dinamici objavljivanja tekstova vezanih za transrodnu populaciju ne iznenađuje podatak o tome da je najveći broj tekstova objavljen u septembru. Razlog tome su dva događaja: nasilje nad transrodnom osobom u Kolašinu koje se dogodilo krajem avgusta i Montenegro Prajd koji je održan 21. septembra.

Tokom marta takođe je bilo više tekstova nego tokom drugih mjeseci, a razlog je, prije svega, diskriminacija u Domu zdravlja koju je u martu prijavila transrodna osoba. U martu je održana i izložba *Kad svane* kao i prvo regionalno okupljanje trans, interpolnih i rodno varijantnih osoba odnosno Balkanski Trans Inter Marš.

Nakon septembra i marta najveći broj tekstova objavljen je u novembru, a povod za izvještavanje bili su performans održan u Podgorici povodom Dana sjećanja na žrtve transfobije 20. novembra i krštenje transrodne osobe početkom ovog mjeseca.

Portali Vijesti i Fos jedini nude broj pregleda uz svaku vijest te se ovaj podatak može analizirati samo za tekstove s ova dva portala. Podaci o broju pregleda prikupljeni su 1. marta 2020. godine. Od 23 objavljena teksta u Vijestima samo jedan tekst ima

preko 50000 pregleda, a riječ je o tekstu *Pretučeni trans muškarac: izvukli ga iz porodične kuće, bili ga dok se nije onesvijestio*. Pet tekstova ima između 15000 i 30000 pregleda i ovdje je riječ o tri različita intervjua s trans osobama, reportaži s Montenegro Prajda i hapšenju osoba koje su bile pod sumnjom da su pretukle trans osobu. Šest tekstova ima između 5000 i 15000 pregleda, pet tekstova ima između 2000 i 5000 pregleda i preostalih šest tekstova ima manje od 2000 pregleda. Tekstovi na portalu FOS imaju daleko manje pregleda, te je ovdje tekst s najviše pregleda intervju s trans osobom naslovljen: *Hana Konatar: Nisam postala žena tek tako, ja sam oduvijek to bila* (FOTO). Navedeni tekst ima 12837 pregleda, a iza njega po broju pregleda je intervju s aktivistom Danteom Ognjanovićem naslovljen *Trans muškarac: Vrijeme je da pređemo preko toga šta će ko reći* i on ima 3715 pregleda. Još jedan tekst na ovom portalu ima preko 3000 pregleda i to je razgovor s aktivistkinjom Hanom Konatar o slučaju diskriminacije koju je doživjela u podgoričkom Domu zdravlja Novi blok Zabjelo. Taj tekst je naslovljen *Slučaj ismijavanja transrodne osobe: 'Neću dozvoliti da budem žrtva koja će samo to i ostati'* i bilježi 3413 pregleda. Na portalu FOS još tri teksta imaju preko 1000 pregleda, a to su tekstovi: *Ulićević za FOS: Trans osobe imaju kome da se obrate, incidenti neće urušiti Prajd* sa 1611 pregleda, *Transrodna Podgoričanka: Kako sam saznala da sam žena* sa 1352 pregleda i tekst *Podignuta optužnica protiv Kolašinaca zbog prebijanja transrodnog muškarca* sa 1045 pregleda.

Grafikon3 – Ukupan broj objavljenih tekstova po mjesecima

Komentari čitalaca i čitateljki

Jedna od specifičnosti onlajn medija jeste i interaktivnost koja omogućava publici da putem ostavljanja komentara ne ostane pasivni_a konzument_kinja vijesti već postane aktivni_a djelatnik_ca koji_a doprinosi daljem oblikovanju objavljenog sadržaja.

Na većini posmatranih onlajn medija analizirani tekstovi sadrže izuzetno mali broj komentara (najčešće nijedan, a najviše do deset), dok je situacija drugačija na portalima Vijesti i CdM. Broj komentara zabilježen je 1. marta 2020. godine.

Od 140 analiziranih tekstova najviše komentara ima tekst objavljen na portalu CdM *Uz blagoslov Amfilohijakrštena transosobau Hramu Hristovog Vaskrsenja*. Ovaj tekst ima 190 komentara koji u najvećem broju izražavaju negativan stav prema rodnom i seksualnim manjinama. Ono što privlači pažnju je to što se većina komentara fokusira na trenutne društveno-političke probleme vezane za vjerske institucije u Crnoj Gori, za lik i djelo Amfilohija Radovića, kao i na zategnute političke odnose između Srbije i Crne Gore i postojeću netrpeljivost na nacionalnoj osnovi.

Čitalaštvo koje je komentarisalo ovu vest objedinilo je mržnju i netrpeljivost prema svemu što se može okarakterisati kao rodno, seksualno, etničko, nacionalno i vjersko. Drugo u odnosu na identitetsku poziciju čitalaštva. Veliki broj negativnih komentara kritikuje odluku crkve da krsti trans osobu, od kojih se neki komentari pozivaju na religijska učenja i citate iz Biblije kojima se osuđuje homoseksualnost:

korisnik_ca: kojoj, komentar ostavljen 5. 11. 2019.
šta sve crkva neće uraditi za novce? Nije ni čudo sto se razumni ljudi okreću Islamu

korisnik_ca: Crni panter, komentar ostavljen 5. 11. 2019.

Homoseksualno ponašanje nailazi na vrlo oštru osudu kako u Starom, tako i u Novom zavjetu. U knjizi Postanka (1. Moj. 19. poglavlje) Bog je

zatro Sodom i Gomoru zbog homoseksualnosti, a to potvrđuje i 7. stih Judine poslanice. Levitski je zakonik u tom pogledu sasvim jasan: "S muškarcem ne leži kao sa ženom; gadno je." i „Ko bi muškarca obležao kao ženu, učiniše gadnu stvar obojica; da se pogube; krv njihova na njih.” (Lev 18,22; 20,13). U Poslanici Rimljanima homoseksualno se opštenje naziva "sramnim strastima", a apostol Pavle zapisao je "oni znaju Božiju pravdu – da oni koji tako šta čine zaslužuju smrt, pa ipak ne samo što to čine, nego odobravaju i drugima koji čine." (Rim. 1,26-32). Dalje isti apostol upozorava da ljudi koji se odaju homoseksualnim strastima neće uživati Carstva Božjeg: „Ili zar ne znate da nepravedni neće naslijediti carstva Božijeg? Ne zavaravajte se: ni bludnici, ni idolopoklonici, ni preljubočinci, ni mekušci, ni pederasti... (1. Kor. 6,9-10)

korisnik_ca: Jeca, komentar ostavljen 7. 11. 2019.

Zalosno je sto ljudi sve slusaju i gledaju a Bibliju zapostavljaju da znaju sta Gospod uci. Procitajte Rimljanima poslanicu 1.27 stih.

korisnik_ca: Denijal, komentar ostavljen 4. 11. 2019

Neko da mi objasni sa vjerskog aspekta, da li je ovo u redu? Da li možeš da se predstavljaš lažno? Da li može neko da kaže da je nezadovoljan onim što mu je Bog dao, pol, život... Da to crkva prihvati i kaže: "Ako Eva ne želi da je Eva, već želi da je Adam, onda je mi prihvatamo kao Adam i krstimo je kao Adama..." Znači vuk može i da se oženi? Ko će mu dati kćerku?

Postoji i veliki broj kratkih komentara koji odražavaju negativan stav korisnika i korisnica prema transrodnoj populaciji, reprezentativni primjeri takvih komentara su:

korisnik_ca: Hejter, komentar ostavljen 4. 11. 2019.
Pakao na zemlji

korisnik_ca: samo kažem..., komentar ostavljen 5. 11. 2019.
propalo se dabogda...

korisnik_ca: Dejo moretti, komentar ostavljen 4. 11. 2019.
Pa je li muško ili žensko.?

korisnik_ca: rambo, komentar ostavljen 5. 11. 2019.
priroda se poigrala

Zaista je mali broj komentara koji nose poruku podrške te se kao reprezentativni primjer može izdvojiti komentar koji se osvrće i na ostale postojeće komentare:

korisnik_ca: Bazinga, komentar ostavljen 4. 11. 2019.
Srecno momce! Nikome nisi nista lose uradio, zivi kako znas i umijes, ne obaziri se na zle duse pune mrznje prvenstveno prema sebi, pa prema drugima. Amfi je u paradoksu, ovo je sigurno uradio zbog politickih poena ali opet bravo! Zdrav bio, ovo je veliki korak, mrznja nas ne vodi nicemu! Zivi i pusti druge da zive, prosto.

Druga vijest s najviše komentara na portalu CdM je vijest o hapšenju u Kolašinu naslovljen: *Kolašinci uhapšeni zbog sumnje da su prebili transrodnu osobu*. Ovaj tekst ima 78 komentara od kojih većina izražava negativan stav prema transrodnoj populaciji. Kako se u komentarima navodi korisnici_ce ne podržavaju nasilje ni nad kim, ali osuđuju javno izražavanje rodnog i seksualnog identiteta koji se ne uklapa u normative čime relativizuju zločin koji se dogodio. Primjer komentara s ovakvom porukom:

korisnik_ca: ..., komentar ostavljen 2. 9. 2019.
'Zlocin iz mrznje nad trans zenom' razmislja li ko da te bolesti ne mozemo vise da gledamo po ulicama? Ne podrzavam nasilje ali kad bi okupljanja drzava zabranila kao neke druge drzave bilo bi bolje za sve nas, imaju svoja 4 zida pa neka rade sto oce, niko im ne brani a ovako samo provociraju narod da ih napada.

U većem broju komentara se insistira na tome da je LGBT populacija prezaštićena, te da se kažnjavanjem ovakvih zločina stižu politički poeni neophodni za prihvatanje Crne Gore u Evropsku uniju:

korisnik_ca: NWO, komentar ostavljen 2. 9. 2019.
Sto nam Zapad napravi... Ovoga nikad nije bilo u CG!

korisnik_ca: Surova realnost, komentar ostavljen 2. 9. 2019.
Da su neke ubice ili pljačkaše tražili nikad ih našli nebi, a za ovo su se dobro angažovali...

korisnik_ca: Atlas, komentar ostavljen 2. 9. 2019.
Što bi za onu djevojčicu u Berane što su je zlostavljali? O tome se ništa ne piše. Bitnija su 2-3 pripadnika lgbt populacije (neću da koristim druge nazive jer mi nećete objaviti komentar) nego cijela CG.

Treća vijest s najviše komentara na portalu CdM jeste tekst naslovljen: *Transrodna Podgoričanka: Kako sam saznala da sam žena*. Od ukupno 76 komentara jedna četvrtina je pozitivna i sadrži poruke podrške i razumijevanja za transrodnu populaciju, ostali komentari izražavaju mržnju, nerazumijevanje, podsmijeh i osudu koja se zasniva na najčešćim stereotipima koji podrazumijeva da je transrodnost hir i pomodarstvo.

Negativni komentari po pravilu kritikuju zakone koji omogućavaju transrodnim osobama da o trošku fonda za zdravstveno osiguranje izvrše prilagođavanje pola. U tim komentarima najčešće se ističe da država nema ili ne želi da obezbijedi dovoljno novca za liječenje oboljele djece, te da u skladu s tim transrodnim osobama treba uskratiti pravo koje im je zakonom zagarantovano i preusmjeriti novac na liječenje djece.

Ovakvim stavovima u velikoj mjeri doprinose medijski tekstovi koji na senzacionalistički način izvještavaju o troškovima operacije prilagođavanja pola i o broju osoba koje su prošle takve zahvate, iznoseći u prvi plan cifre koje obično kod većinskog stanovništva zemalja u razvoju s relativno niskim standardom života, kakva je i Crna Gora, izazivaju bijes i nezadovoljstvo:

korisnik_ca: Kikiriki, , komentar ostavljen 3. 1. 2019.
Svi ovi hirovi su OK. Svako ima pravo od sebe da cini sta mu drago. Samo bruka da ove hirove finansiraju gradjani, a necija djeca gladuju sa manje od euro na dan.

korisnik_ca: preljuta gradja, komentar ostavljen 3. 1. 2019.
a evo sad procitah da se organizuje humanitarni koncert za lijecenje dječaka. Dakle, da lijecimo djecu nemamo, al da ispunjavamo hirove imamo.... JEZA!

korisnik_ca: pih, komentar ostavljen 3. 1. 2019.
bruka da neko ima sluha za ove ispade dok djetetu trebaju pare za lijecenje. dosadili ste vise. branila sam gej populaciju svaki put kad su ljudi govorili da ih treba tuci itd... al posto citajuci komentare vidim da gledaju samo svoj interes, i da ih zabolje za lijecenje djeteta, izgubili su svu moju podrsku. jer su osioni, sebicni i egoisticni

Na portalu Vijesti najviše komentara ima reportaža s Montenegro Prajda pod naslovom *Sa Povorke ponosa poručeno: Zahtijevamo zakone, dostojanstvo, slobodu*. Od 115 komentara na ovu vijest velika većina izražava negativan stav prema

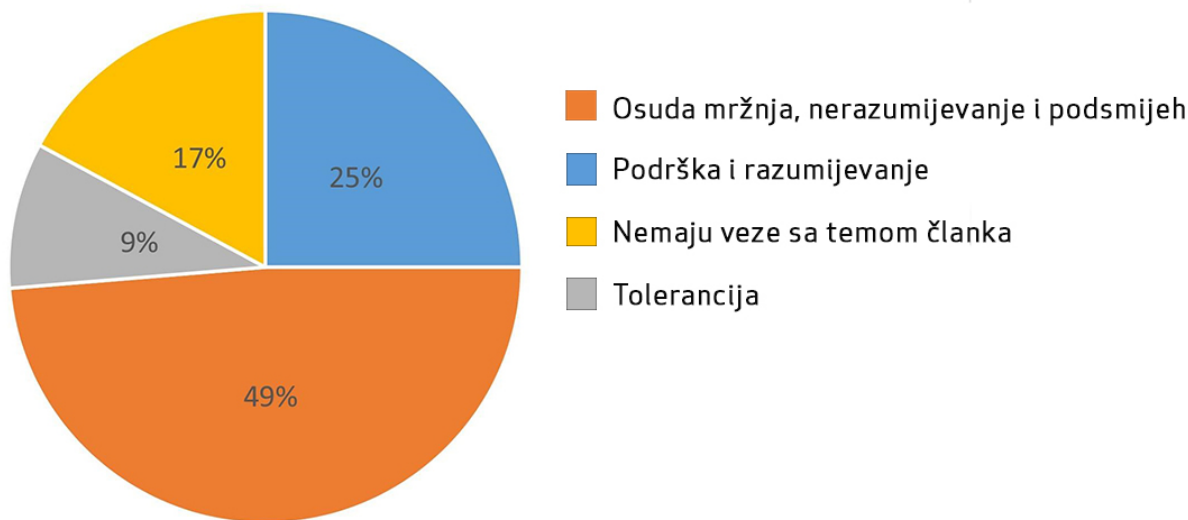
LGBTIQ populaciji, a kao reprezentativni primjer opšteg tona u većini komentara može se navesti sljedeći komentar koji je dobio i najviše lajkova:

korupcijamito5

Je li neko ovoj bratiji brani da upražnjavaju svemoguće perverzije kad se nađu u četiri zida sobe. Ako im to neko brani – stanuću drugi put na čelo kolone. Ali imam pravo da dignem glas protiv njihovog javnog poziva da moja maloljetna djeca budu „različita“.

Druga vijest s najviše komentara na sajtu Vijesti jeste tekst *Pretučan trans muškarac: Izvukli ga iz porodične kuće, bili ga dok se nije onesvijestio*. Od ukupno 66 komentara na ovu vijest većina sadrži riječi osude samog zločina i kritike upućuje državi i društvu u kojem se ovakvi zločini dešavaju. Pa ipak, među tim osudama našle su se i one koje dovode u pitanje zločin iz mržnje kao povod za nasilje koje se dogodilo. Negiranje i odbacivanje zločina iz mržnje kao i postojanje različitih oblika institucionalne i opšte društvene diskriminacije koju doživljavaju transrodne osobe, je veoma česta pojava koja se može ilustrirati i sljedećim komentarima:

Grafikon 4 – Klasifikacija komentara na tekst naslovljen: *Transrodna Podgoričanka: Kako sam saznala da sam žena, s portala Cmd*

kriza_identiteta

Naravno da se ne slažem sa ovim što je ta osoba prebijena, ali nigdje ne napisaše mogući motiv, razlog, povod. Čitajući komentare da se zaključiti da većina misli da je to zbog njegovog polnog identiteta, a to nigdje ne piše. Novinari, dajte malo više informacija. Da je u tekstu napisano da nije poznat razlog pretpostavljam da bi komentari imali makar malo drugačiji ton. Ovako samo potpirujete vatru.

Budos

Osudjujem svaki vid agresivnosti, bez dikeme, ali kakve veze ima to sto je transrodna osoba. Mozda je batine dobio zbog necega sto nika-kve veze nema s njegovim opredjeljenjem. Onda ovakav naslov, samim tim i tekst, gubi smisao. Ispitajte pa objavite.

U trećem tekstu s najviše komentara na portalu Vijesti takođe se može identifikovati negiranje činjenice da su rodne i seksualne manjine društveno ugrožena grupa koja se svakodnevno susrijeće sa diskriminacijom na svim nivoima. U komentarima na ovaj tekst prisutne su predrasude i stereotipi koji su izrečeni i u prethodno navedenim komentarima.

Vijest naslovljen *Mladi trans muškarac javno o položaju LGBT zajednice: Vide nas kao objekte, a ne kao ljude* ima 58 komentara od kojih se sljedeći komentari nalaze u grupi onih s najviše lajkova:

Noridge

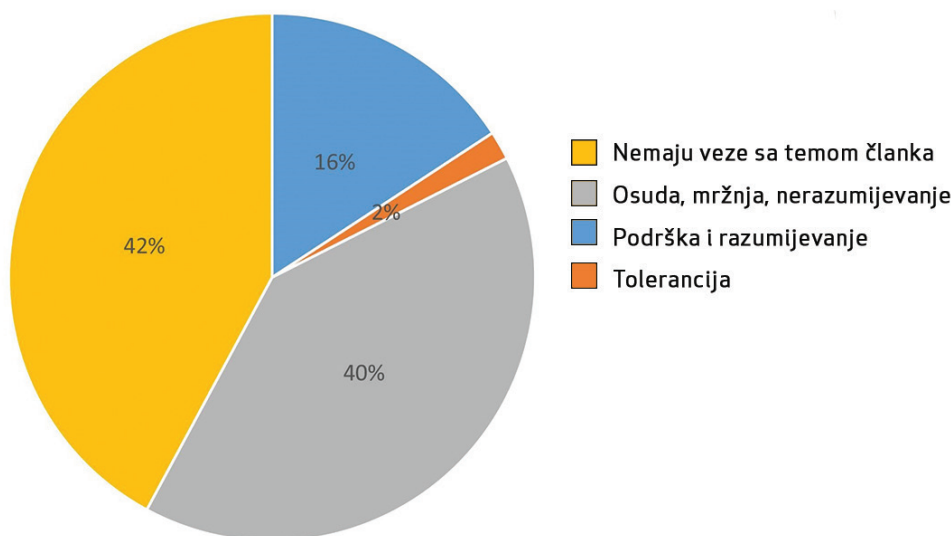
Zašto je ovim ljudima toliko važno da većini strejt svjetskoj populaciji objasnjavaju ko su?,sta su?,radi cega su? Budite vi sta god hocete to vam niko i nidje nije zabranio.

OtporStoko

Evo procitali smo. Hocete li sad objaviti tekst o nekom heteroseksualcu i njegovim problemima?

Montenegringo_resurrection

Suosjećam se s patnjama LGBT osoba, ali prenapadna kampanja im samo stvara još veći otpor i to od onih osoba koje su indiferentne i ne zanima ih to. Ali filmska industrija, recimo nije izašla serija u zadnje nekoliko godina, a da bar par aktera nije lgbt. Kad diđu scene đe se ljube 2 muškarca, ja okrećem glavu ili mijenjam kanal. Isti osjećaj ja i kad ona plemena amazonska gledaš kako jedu gušenice Gadi mi se i to je moj prirodni osjećaj i niko me ne pita kako je meni i meni sličnim. Kalajte malo.

Grafikon 5 – Klasifikacija komentara na tekst naslovljen: *Mladi trans muškarac javno o položaju LGBT zajednice: Vide nas kao objekte, a ne kao ljude*, s portala Vijesti

Bourne

Tamo gdje su im institucije maksimalno izašle u susret, nastavilo se pretjerivanjem kao što je "pravo na usvajanje djece"! To je po meni radikalno, neskromno i maksimalno bezobrazan zahtjev koji im ne može pomoći u ostvarivanju svojih "prava". Strategija nekih LGBT aktivista je da stvaraju lažnu atmosferu kolektivne mržnje prema njima, u njihovu korist rade ovi agresivni papci što mogu stati u jedan autobus, ali dovoljno da nas sve proglašavaju za homofobe.

Analiza postojećih komentara na tekstove koji se bave transrodnom populacijom u Crnoj Gori ukazuje na visok stepen transfobije i homofobije među opštom populacijom.

Pošto je prethodnih godina u medijima već zabilježeno postojanje diskriminacije na osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije¹³, praćenje ove pojave veoma je važno i radi se u cilju unapređenja položaja LGBTIQ populacije i zaštiti ljudskih prava i sloboda koje garantuje Ustav Crne Gore. Ovdje je važno napomenuti da uprkos pritužbama, do sada nije donijeta **nijedna presuda po osnovu govora mržnje** upućenog transrodnim osobama.

Prema podacima koje je predstavila nevladina organizacija LGBT Forum Progres, samo u toku aprila 2019. godine tim za praćenje govora mržnje koji radi u okviru ove organizacije, registrovao je i podnio Upravi policije 45 prijava.¹⁴ Povod za ovako veliki broj slučajeva u aprilu jeste vijest da će se medicinsko prilagođavanje pola u potpunosti finansirati iz Fonda za zdravstveno osiguranje. Tu vijest prenijeli su praktično svi mediji u Crnoj Gori i to s akcentom na cijenu troškova.

U novembru 2019. godine tim za praćenje govora mržnje podnio je 19 prijava Upravi policije nakon što je većina medija prenijela vijest o krštenju transrodnog muškarca u Podgorici.¹⁵ Navedene prijave odnose se na slučajeve govora mržnje iznijete na stranicama medijskih portala na društvenoj mreži Fejsbuk.

Prijetnje, vrijeđanje i govor mržnje upućen LGBTIQ zajednici veoma je česta pojava. U toku 2018. godine Upravi policije podnešene su 102 prijave koje se odnose na govor mržnje na internetu.¹⁶

U 2017. godini, Upravi policije je dostavljeno 213 prijava za diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije. Od toga je 208 prijava podnijela nevladina organizacija LGBT Forum Progres a sve su se odnosile na uvredljive komentare koje su građani i građanke postavljali na fejsbuk profilima.¹⁷

14 Bojana Jokić, Ilija Jokić i John M. Barac, *Pravna zaštita LGBTIQ osoba u Crnoj Gori: primjeri iz prakse*, LGBT Forum Progres, Podgorica, 2019, 27.

15 Ibid., 57.

16 Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2018. godinu*, Podgorica, 2019, 172, http://www.ombudsman.co.me/docs/1554124685_final-godisnji-izvjestaj-2018.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

13 Daniela Brkic, *Online Hate Speech Montenegro Country Report*, Montenegro Media Institute, 31 May 2013, https://www.mminstitute.org/files/Online_Hate_Speech.pdf, (Access date: 1. mart 2020).

17 Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2017. godinu*, Podgorica, 2018, 178, https://www.ombudsman.co.me/docs/1522665383_final-izvjestaj-za-2017.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

U 2016. godini, Upravi policije je dostavljena 41 prijava za diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije. Od tih prijava podnijeto je 11 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka.¹⁸

Iste godine podnijeta je i jedna krivična prijava za govor mržnje od vjerskog javnog službenika, koju je državni tužilac odbacio uz obrazloženje da nema dovoljno elemenata govora mržnje. U ovom slučaju riječ je o prijavi protiv sveštenika Jovana Plamenca koji je govor mržnje prema LGBTIQ populaciji uvrstio u svoje obraćanje vjernicima/ama na proslavi Pravoslavne Nove godine 13. januara 2016. Njegove riječi prenijeli su i brojni mediji. Nakon toga je LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro podnijela žalbu Zaštitniku ljudskih prava i sloboda. Na osnovu te žalbe Ombudsman je donio mišljenje da u datom govoru postoje elementi govora mržnje protiv LGBT osoba, te je dao preporuku da se sveštenik Jovan Plamenac javno izvini u roku od 15 dana.

Ovaj slučaj javno su osudili Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, NVO Juventas i politička partija Mladi Liberali. Međutim, državni tužilac je odbacio slučaj utvrdivši da ne postoje jasni dokazi koji upućuju na govor mržnje prema LGBT osobama.

Pored toga, od svih optužbi koje je tužilac podigao 2016. i 2017. godine, sudovi su donijeli odluku o sedam novčanih kazni (100–700 eura), jednoj uslovnoj zatvorskoj kazni, dvije zatvorene po sporazumu, a ostale su oslobođene ili otpuštene.

Tokom 2013. i 2014. godine Upravi policije dostavljeno je 218 prijava za govor mržnje od kojih je 108 procesuirano kao prekršajna prijava, a samo 36 je sankcionisano novčanom kaznom u rasponu 100–700 eura, 12 opomenom i dvije s uslovnom kaznom.¹⁹

Govor mržnje na internetu se po pravilu najčešće masovno javlja nakon medijskih objava i izvještaja koji se tiču LGBTIQ populacije.

Sadržaj medijskih tekstova i njihovi naslovi mogu biti formulisani tako da podstiču i ohrabruju homofobične i transfobične reakcije publike ili mogu biti pisani tako da imaju suprotan efekat na publiku. To znači da od novinarskog pristupa temi koja se obrađuje direktno zavisi i odgovor publike. Imajući u vidu da je LGBTIQ populacija osjetljiva i da je crnogorsko društvo, po izvještajima relevantnih organizacija, homofobično i transfobično, onlajn mediji bi mogli razmotriti mogućnost predmoderacije onih komentara čitalaca koji se odnose na ovu populaciju da bi time prevenirali njihovu izloženost govoru mržnje, uvedama, diskreditaciji, diskriminaciji, kao i negativnim kampanjama protiv pojedinaca ili organizacija.

18 Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2016. godinu*, Podgorica, 2017, 154, https://www.ombudsman.co.me/docs/1491305524_final-izvjestaj-za-2016-04.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

19 Aleksandar Saša Zeković, Jovan Kojičić i Predrag, Tomović, *Mitovi i stereotipi: Nasilje i govor mržnje prema LGBT osobama - Policijska i pravosudna praksa u Crnoj Gori*, LGBT Forum Progress, Podgorica, 2014, <https://www.transserbia.org/images/2014/dokumenta/Mitovi%20i%20stereotipi%20-%20OK.pdf>, preuzeto 04.04.2020.

ANALIZA TELEVIZIJSKIH I RADIO-EMISIJA U KOJIMA SU GOSTOVALE TRANSRODNE OSOBE

Usljed nedostatka kompletnih podataka o sadržajima koji se tiču transrodne, rodno varijantne i interpolne populacije, a koji su emitovani na radiju i televiziji, nije moguće izvršiti adekvatnu analizu televizijskih i radio sadržaja. Zbog toga ova publikacija u vidu priloga obuhvata kraću analizu televizijskih i radio emisija u kojima su gostovale transrodne i rodno varijantne osobe tokom 2019. godine. U tom periodu zabilježeno je jedno radijsko gostovanje transrodnih osoba, a kada je riječ o televiziji zabilježeno je ukupno devet pojavljivanja transrodnih i rodno varijantnih osoba u televizijskom programu. Sve emisije bile su trajanja od 2 do 31 minuta.

Na Prvom programu Radija Crne Gore u emisiji „Mozaik“ 3. februara 2019. godine gostovali su aktivisti Asocijacije Spektra Jovan Ulićević i Nikola Ilić. Emisija je trajala 31 minut. Urednica emisije Tanja Fatić je temu transrodnosti predstavila kao jednu od društveno aktuelnih tema o kojoj je neophodno javno govoriti da bi se prevazišli stereotipi i predrasude koje vode diskriminaciji transrodnih osoba. Ona je posebno istakla važnost medijskog predstavljanja ove teme radi osnaživanja članica i članova marginalizovanih društvenih grupa i uopšte ojačavanja pokreta za ljudska prava koji se zalažu za društvenu ravnopravnost.

U prvom dijelu emisije razgovaralo se najprije o nametanju rodnih uloga djeci od najranijeg detinjstva, te je Jovan iznio svoja iskustva i jedan opšti osvrt na rodne stereotipe na kojima porodica i društvo u cjelini insistiraju od trenutka samog rođenja djeteta. Ta priča usmjerila je razgovor ka posljedicama pojačane diskriminacije koju djeca doživljavaju polaskom u osnovnu školu što dalje često vodi ka samoizolaciji i isključivanju iz društvenih tokova i javnih prostora radi izbjegavanja psihičkog i fizičkog nasilja. Usljedila je priča o odnosu

porodice prema transrodnom djetetu gdje je Jovan govorio o svom ličnom iskustvu i podvukao značaj podrške koja dolazi sa strane, dakle od prijatelja ili osoba iz šire porodice. Ta podrška upućena ne samo transrodnim osobama već i njihovim užim porodicama od velikog je značaja za rad na prihvatanju transrodnih osoba i njihovom osnaživanju.

Ono što je po pravilu neizostavni dio većine emisija u kojima transrodne osobe iznose svoje lične priče jeste i razgovor o suicidu kao i o depresivnim mislima koje su prouzrokovane odbacivanjem od strane društva i osudama sredine u kojoj transrodne osobe žive, rade ili se školuju.

U drugom dijelu emisije razgovor je vođen s Nikolom koji je iznio svoja lična iskustva života u malom gradu, razlozima da napusti redovno školovanje i nastavi školovanje kao vanredni učenik, kao i diskriminaciji koju je doživio u Domu zdravlja u Mojkovcu. Nikola je takođe govorio o svom djetinjstvu, odnosu s majkom i diskriminacijom koju je doživio nakon autovanja. Budući da je Jovan govorio o imenu koje mu je dodijeljeno na rođenju, voditeljka je i Nikolu upitala za ime koje je imao ranije, međutim, on je zadržao pravo da o tome ne govori.

Često se u emisijama ovog tipa insistira na detaljima (kao što su nekadašnje ime ili fizički izgled) koji bi šokirali publiku koja razmišlja u binarnim rodnim okvirima, te se u skladu s tim takva praksa smatra negativnom praksom izvještavanja.

To je prvo radijsko gostovanje transrodnih osoba u Crnoj Gori.

U okviru televizijskog programa tokom 2019. godine emitovano je šest emisija i tri kratka priloga koji se bave temom transrodnosti. Ove sadržaje kreirali su i prenijeli sljedeći emiteri: medijski javni servis Radio i Televizija Crne Gore (gostovanja u tri emisije na Prvom programu Televizije Crne Gore), dva komercijalna emitera s nacionalnom pokrivenošću TV Vijesti (gostovanje u jednoj emisiji i dva kraća priloga) i TV Nova M (jedan kraći prilog), a pored njih i komercijalni emiteri TV A1 Montenegro (gostovanje u jednoj emisiji) i TV 777 (gostovanje u jednoj emisiji).

Na Prvom programu Televizije Crne Gore emitovane su tri emisije u kojima su gostovale transrodne i rodno nebinarne osobe.

Najprije je 31. maja u okviru kratkog TV dnevnika za mlade – Wadada News Montenegro, prikazana priča Katje, aktivistkinje Asocijacije Spektra. Wadada News Montenegro je emisija koja je urađena po ugledu na međunarodno poznati format emisija Wadada News for Kids. Emitovanje ove emisije omogućeno je uz podršku UNICEF-a i Agencije za elektronske medije Crne Gore. Prva epizoda emitovana je u subotu 27. aprila 2019. godine od 19.10 h. Planirano je da se emituje svake subote u to vrijeme, s reprizom takođe subotom od 13.25 h. Svaka epizoda traje do 10 minuta, a epizoda u kojoj je gostovala Katja trajala je sedam minuta, od kojih su tri minuta bila posvećena njenom gostovanju. Katja je rodno nebinarna osoba koja je ukratko objasnila šta zapravo znači kada se neko identifikuje kao rodno nebinarna osoba i podijelila svoja iskustva autovanja roditeljima i prijateljima. Nakon njenog izlaganja na ekranu je 10 sekundi stajala opšta definicija tolerancije:

Tolerancija i trpeljivost je pojam iz oblasti društva, kulture ili religije koji se odnosi na kolektivnu i pojedinačnu praksu prihvatanja i saradnje s osobama koje nijesu iste vjere, ne misle na isti način, imaju drugačiji politički stav ili se razlikuju po nekom drugom osnovu.

Kada je tekst nestao s ekrana, reporterka je pozvala gledateljke i gledaoce da razmisle o tome što je tolerancija i apelovala da budu tolerantni. Ova emisija je primjer dobre prakse

izvještavanja. Posebno je važno istaći da je tema rodne različitosti obrađena već u 4. epizodi ove televizijske emisije.

Druga emisija u kojoj su gostovale transrodne osobe, a koja je emitovana 27. septembra 2019. godine na Prvom programu Televizije Crne Gore jeste Dvogled. Epizoda je trajala 12 minuta 27 sekundi. U emisiji su gostovali aktivistkinja Asocijacije Spektra Hana Konatar i aktivista Asocijacije Spektra Nikola Ilić.

Svaka od epizoda ove emisije koncipirana je tako da dvije osobe iznose svoja gledišta, stavove i mišljenja na različite teme odgovarajući na pitanja koja dobijaju od novinarkе. Epizoda se realizuje tako da osobe koje gostuju u emisiji nijesu snimane istovremeno, niti se nalaze u istoj prostoriji, dok je voditeljka u emisiji prisutna samo glasom.

Na pitanja u Dvogledu su tokom 2019. godine odgovarale osobe iz svijeta politike i kulture, zatim osobe koje rade u prosvjeti, predstavnice i predstavnici građanskih udruženja, nevladinih organizacija, advokati, studentkinje i studenti, kao i osobe iz svijeta mode i zabave. U ovoj epizodi Hana i Nikola gostovali su kao predstavnica i predstavnik nevladine organizacije Asocijacije Spektra, a odgovarali su na sljedeća pitanja:

- Vaše prve asocijacije na crnogorsko društvo?
- U čemu vidite najveće prepreke za brži razvoj crnogorskog društva u skladu s EU standardima?
- U čemu je crnogorsko društvo najviše napredovalo u posljednjih desetak godina?
- Da ste premijer, koji bi bili prvi potezi u vašem mandatu?
- Što mislite o političkoj situaciji u zemlji i kako trenutna dešavanja utiču na napredovanje ka EU?
- Koliko su u Crnoj Gori političari posvećeni opštem dobru?
- Koliko je koncept preuzimanja i traženja odgovornosti prisutan u našem društvu?
- Koliko sugrađani Crne Gore tolerantni i suštinski prihvataju različitosti?
- Kako ocjenjujete društveno angažovanje intelektualne elite u odnosu na važna pitanja u crnogorskom društvu?

- Koliko je sistem obrazovanja a prije svega vaspitanja u skladu s evropskim sistemom vrijednosti?
- Veliki broj mladih želi da napusti Crnu Goru; što biste vi uradili da zaustavite odlazak mladih iz zemlje?
- Što je u Crnoj Gori presudno za uspjeh i napredovanje?

Ova emisija može se smatrati primjerom dobre prakse izvještavanja budući da su transrodne osobe prepoznate kao važni članovi i članice društva te su u skladu s tim i pozvane da gostuju u emisiji.

Treća emisija emitovana je na Prvom programu Televizije Crne Gore – Jutarnji program 20. novembra 2019. godine, u kome su gostovali aktivista Asocijacije Spektra Dante Ognjanović i psihijatrica Tea Dakić.

Povod za ovo gostovanje bio je Dan sećanja na žrtve transfobije koji se širom svijeta obilježava 20. novembra i čije je obilježavanje tog istog dana u kasnim popodnevним satima organizovala Asocijacija Spektra u Podgorici.

U razgovoru s voditeljkom programa Dante je iznio svoja lična iskustva, probleme sa kojima se sretao kao transrodna osoba, ali je ukazao i na probleme opšte trans populacije kako u Crnoj Gori tako i u svijetu. On je skrenuo pažnju na broj trans osoba koje su širom svijeta ubijene tokom 2019. godine i najavio performans „331 razlog“ kojim je Asocijacija Spektra obilježila Dan sjećanja na ubijene transrodne osobe.

Psihijatrica Tea Dakić je govorila o manjinskom stresu kome su izložene osobe koje pripadaju marginalizovanim grupama, a koji je posljedica opšte društvene diskriminacije i ugnjetavanja koje pripadnice i pripadnici manjinskih grupa svakodnevno doživljavaju. Ona je naglasila značaj podrške porodice, a posebno one podrške koju roditelji treba da upute svojoj djeci, te je u skladu s tim pozvala roditelje da nađu razumijevanja za svoju djecu i da ih bezuslovno prihvate i podrže bez obzira na rodni identitet.

Ovo gostovanje može se smatrati pozitivnom praksom rada medija zahvaljujući tome što su gost i gošća emisije pozvani u danu koji je od značaja za transrodnu populaciju, a pozitivnom tonu svakako doprinosi i profesionalnost koju je voditeljka pokazala prilikom vođenja razgovora s gostima.

O transrodnosti se na Televiziji Vijesti tokom 2019. godine govorilo kroz jedno gostovanje u jutarnjem programu i u dva kraća priloga.

U emisiji Boje jutra 25. januara 2019. godine gostovali su direktor Asocijacije Spektra Jovan Ulićević i aktivistkinja Katja Jovanović. Njihovo gostovanje trajalo je 17 minuta tokom kojih je najprije Katja objasnila što to znači rodno fluidna osoba, a zatim je Jovan na pitanje voditeljke govorio o svojim iskustvima i problemima s kojima se susretao u školi zbog svog rodno izražavanja. On je govorio o situaciji u Crnoj Gori i razlikama koje postoje između perioda od prije pet godina kada nije postojala nijedna organizacija koja se bavi pravima transrodnih osoba i trenutne situacije kada transrodne osobe imaju organizaciju kojoj mogu da se obrate za pomoć i podršku.

Katja je govorila o podršci koju dobija u svojoj porodici ističući da je ta podrška veoma važna kao i to da je mnoge transrodne i rodno fluidne osobe nemaju. Jovan je govorio o svom procesu tranzicije i različitim oblicima diskriminacije koja postoji zahvaljujući predrasudama i stereotipima ukorijenjenim u savremenom društvu. On je podijelio i pozitivan primjer koji se tiče njegovog ličnog iskustva doživljenog prilikom pregleda vezanog za dobrovoljno davanje krvi. On je naveo da je lekarka profesionalno pristupila prilikom njegovog autovanja, te da mu je i prije i nakon toga postavila samo pitanja koja su relevantna za dati pregled bez daljeg nepotrebnog interesovanja za sam proces prilagođavanja pola koji je prošao. Ovo pozitivno iskustvo ocijenio je kao primjer dobre prakse rada institucija. Jovan je na pitanje voditeljke govorio i o ciljevima i budućem radu Asocijacije Spektra kao i o značaju koji ta organizacija ima za transrodne osobe u Crnoj Gori.

Ono što odlikuje ovu emisiju jeste izrazito pozitivan ton razgovora o transrodnosti čemu je svakako pored Katjinih i Jovanovih odgovora, doprinio i stav voditeljke i profesionalni novinarski pristup ovoj temi.

Na Televiziji Vijesti u okviru emisije Boje jutra je 8. marta 2019. godine emitovan kraći prilog o samostalnoj izložbi fotografija Marije Jovanović. Marija je u ovom prilogu od 2 minuta i 23 sekunde o svojoj zložbi „Kad svane“ rekla da joj je namjera bila da prikaže različite strane toga što znači biti žena u našem društvu, koja su to ograničenja sa kojima se žene susrijeću danas i na čemu treba raditi da bi se položaj žena i transrodnih osoba poboljšao. U ovom prilogu o izložbi je govorila i Biljana Zeković, izvršna direktorica SOS Podgorica.

Drugi kraći prilog na Televiziji Vijesti sadrži veoma kratak razgovor sa Hanom Konatar u trajanju od 2 minuta i 44 sekunde. U ovom prilogu novinarka je govorila i o izmjenama zakona o zdravstvenom osiguranju prema kojima bi operacije prilagođavanja pola trebalo da budu besplatne. Video sadrži pisanu informaciju o tome da je 2018. godine jedna osoba poslata u Beograd da bi izvršila operaciju prilagođavanja pola po cijeni od 11 700 eura, kao i informaciju da je prije toga jedna osoba 2015. godine takođe izvršila operaciju prilagođavanja pola ali po cijeni od 10 500 eura. Prilikom izvještavanja naglašeno je da su do sada bila samo ta dva zahtjeva za tom intervencijom. Hanino izlaganje o iskustvima autovanja roditeljima i životu u transfobičnom društvu trajalo je jedan minut, dok je tokom preostalog vremena novinarka ukratko izložila Hanine stavove o odnosu institucija i društva prema transrodnim osobama.

Za ovaj video prilog ne može se reći da je primjer dobre prakse izvještavanja budući da je akcenat stavljen na cijene troškova operacija prilagođavanja pola, a korišćena je i neadekvatna terminologija (promjena pola umesto prilagođavanje pola).

Na televiziji A1 TV Montenegro je 22. februara 2019. godine u emisiji Život uživo s Jovanom Božarić, gostovao je aktivista Asocijacije Spektra Nikola Ilić. Kao što je na youtube kanalu televizije A1TV Montenegro navedeno ova emisija se bavi „relevantnim događajima i temama iz oblasti društvenog života, kulture, zdravih životnih stilova, ekologije, položaja mladih i obrazovanja. Emisija je zamišljena i kao generator društveno odgovornih inicijativa koji stvaraju kontekst za bolji život.“ Prije Nikole u ovoj emisiji gostovala je Hana Konatar (16. novembra 2018. godine) i Jovan Ulićević (12. oktobra 2018. godine), što je jasan pokazatelj inicijative redakcije da se o temi transrodnosti često govori. Novinarka Jovana Božarić je istakla da su ove dvije emisije izazvale veliku pažnju i interesovanje te da je u skladu s tim riješila da pozove i Nikolu i čuje njegovu životnu priču. On je u ovoj emisiji govorio o svojim iskustvima, odnosu s porodicom i prijateljima, problemima s kojima se susretao tokom školovanja, na poslu ali i o podršci koju je našao u trans zajednici u Podgorici.

Ono što ovu emisiju dijeli od toga da bude ocijenjena kao primjer dobre prakse novinarskog rada jeste insistiranje na negativnim aspektima bivanja transrodnom osobom.

Novinarka je u više navrata pokretala priču o suicidu i vraćala svog gosta na period kada je o tome razmišljao, kao i na period kada je bio preplavljen negativnim osećanjima koja su bila rezultat stresa i diskriminacije koju je doživljavao. To je činila uprkos insistiranju gosta na tome da je takva osjećanja uspješno prevazišao i da je vratio snagu i vjeru u sebe.

Tokom cijele emisije bilo je previše dramatičnije koja se može definisati i kao senzacionalizam koji je, istina, u ovoj emisiji ublažen empatičnim odnosom novinarkine prema temi razgovora. Emisija je trajala 28 minuta i 55 sekundi.

U jutarnjem programu televizije TV 777 u okviru emisije Razgovori sa Srđanom, 9. decembra 2019. godine gostovao je izvršni direktor Asocijacije Spektra Jovan Ulićević. Vođen je razgovor u trajanju od 17 minuta na temu preporuka za

medijsko izvještavanje o transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama koje je objavila Asocijacija Spektra u saradnji s organizacijom Queer Montenegro. Jovan je govorio o odnosu medija prema temi transrodnosti i uticaju koje je dosadašnje medijsko izvještavanje o toj temi ostavilo na njega lično. On je komentarisao i pozitivne promjene i razliku u načinu izvještavanja koja je sada, nakon nekoliko godina rada s medijima, vidljiva. Govorio je i o primjerima dobre saradnje s medijima, ali je iznio i par primjera loše prakse izvještavanja. On je na molbu novinara definisao i pojasnio terminologiju vezanu za polne i rodne manjine i ukazao na postojanje binarnog polnog i rodnog normativa zahvaljujući kome se transrodne i interpolne osobe institucionalno i društveno kategorizuju kao polno/rodno netipične.

Novinar Srđan Čabrilo je profesionalno pristupio temi razgovora i s uvažavanjem preporuka za izvještavanje, te se na osnovu toga može zaključiti da je ovaj intervju primjer pozitivne prakse rada medija.

Televizija Nova M je 28. aprila emitovala kraći prilog u kome je gostovao aktivista Asocijacije Spektra Nikola Ilić. Osim Nikolinih iskustava tema ovog priloga jeste i izmjena zakona o zdravstvenom osiguranju prema kojoj bi operacije prilagođavanja pola trebalo da budu besplatne. O tom zakonu u ovom prilogu govorila je i Slavojka Šuković, predstavnica Ministarstva zdravlja Crne Gore. Prilog traje 2 minuta.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sprovedeno istraživanje ukazuje na nekoliko ključnih problema koji se javljaju kada je odnos medija prema temi transrodnosti u pitanju.

Jedan od najvećih problema je svakako mali broj tekstova koji se bavi ovom temom i praktično potpuno odsustvo tekstova koji se bave temom interpolnosti.

Sljedeći problem je odsustvo tekstova koji se fokusiraju ne samo na transrodni/interpolni identitet osoba već se bave i drugim aspektima ličnosti.

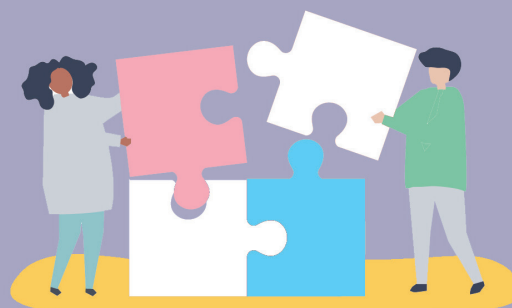
Primjetan je i mali broj sagovornika/ca koji pripadaju većinskoj populaciji i koji bi nedvosmisleno pružili podršku rodnim i polnim manjinama. Jedan od problema je i nedostatak inicijative da se pišu i objavljuju tekstovi koji ističu značaj trans aktivizma za opštu populaciju i društvo u cjelini budući da taj tip aktivističkog djelovanja vodi ka boljem društvu za sve, ka društvu bez nasilja i diskriminacije na bilo kojoj osnovi, dakle ne samo ka tolerantnijem društvu već ka društvu koje slavi različitosti.

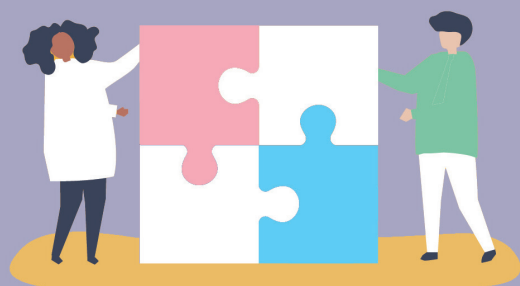
Razlog zbog kojih se navedeni problemi najčešće javljaju jeste neobaviještenost novinara i novinarki, te se radi prevazilaženja tog problema aktivističke organizacije koje se bave zaštitom i promocijom prava transrodnih osoba, trude da putem različitih projekata obezbijede dovoljno relevantnih informacija. Jedan od takvih projekata jeste publikacija *Preporuke za medijsko izvještavanje o transrodnim, interpolnim i rodno varijantnim osobama*²⁰, koju je objavila Asocijacija Spektra.

Jedna od najvažnijih tema s kojom novinarka i novinari moraju biti upoznati, a kojoj je u okviru ove Spektrine publikacije posvećeno mnogo prostora, jeste pravilna upotreba jezika i korišćenje odgovarajuće terminologije prilikom izvještavanja o transrodnim i interpolnim osobama.

Izuzetno je važno da u društvima unutar kojih su transfobija i homofobija duboko ukorijenjene, mediji koriste odgovarajuću terminologiju i izbace iz upotrebe pogrdan i uvredljiv jezik prilikom izvještavanja o transrodnim i interpolnim osobama. Takvom praksom može se nesumnjivo pozitivno uticati na promjene negativnih stavova većinskog stanovništva prema transrodnosti.

Korišćenje jezičkih odrednica koje afirmišu transrodne osobe umjesto da ih patologizuju ili dehumanizuju utiče na proces proizvodnje i razmjene novih pozitivnih značenja koja se vezuju za transrodnu zajednicu. To znači da sistem pravila komunikacije nije nepromjenljiv. Budući da je društveno konstruisan logično je da je podložan promjenama, a samim tim isto važi i za značenja.

Upotrebom adekvatne terminologije kreira se pozitivno jezičko okruženje zahvaljujući kome se otvara potencijal za pozitivnu reprezentaciju transrodnih identiteta u medijima.

²⁰ Asocijacija Spektra, *Preporuke za medijsko izvještavanje o transrodnim, interpolnim i rodno varijantnim osobama*, Podgorica, 2019.6

Moć jezika leži u njegovoj sposobnosti da klasifikuje, a to se možda najjasnije može vidjeti na primjeru upotrebe rodni odrednica koje nas smještaju u jednu od dvije ponuđene rodne kategorije – žensku ili mušku, ne ostavljajući mogućnost za neki drugi izbor. Ponavljanjem rodni odrednica u jeziku mi iznova i iznova potvrđujemo te dvije normative rodne kategorije. Na sličan način se konstantnom upotrebom pogrdnih i uvredljivih termina marginalizovane zajednice smještaju u negativan kontekst dok se pripadnice i pripadnici tih zajednica označavaju kao nepoželjni članovi i članice društva.

Jasno je, dakle, da jezik djeluje kao instrument moći čijom se specifičnom upotrebom takođe može vršiti opresivno djelovanje ili se, pak, njime može uticati na smanjenje diskriminacije i unapređenje ljudskih prava u datom društvu. I baš zbog tog svojstva i moći jezika da kategorizuje individue, u preporukama za izvještavanje se kao prvo i načelno pravilo navodi – obavezno poštovanje želja i preferencija osobe po pitanju korišćenja terminologije koja je najbolje opisuje i koja najbolje definiše njen identitet. Time se pristupa s poštovanjem i uvažavanjem identiteta ne samo jedne osobe, već i čitave zajednice kojoj ona pripada ili je zastupa.

U skladu s tim, prilikom izvještavanja o transrodnim osobama, važno je voditi računa o tome da se u svim segmentima izvještavanja rukovodi smjernicama i preporukama koje je transrodna zajednica usvojila i prezentovala javnosti.

Uz to uvijek treba imati u vidu da su neke opšteprihvaćene i često korišćene jezičke formulacije, termini i opisi smatraju neprihvatljivim iz brojnih razloga.

Na primjer, često korišćen opis za transrodne osobe – „zarobljen ili zarobljena u pogrešnom tijelu“, neprihvatljiv je jer upućuje na to da s tijelom transrodne osobe nešto nije u redu.

„Promjena pola“ je termin koji se često koristi prilikom izvještavanja o transrodnim osobama i ovaj se termin smatra neadekvatnim i netačnim jer nije riječ o promjeni već o procesu prilagođavanja pola svom rodnom identitetu.

Takođe je neprihvatljiv i opis – „neodređen ili nedefinisan pol“ jer upućuje na to da pol osobe nije moguće odrediti, ali ne uzima u obzir to da se sam proces određivanja i definisanja vrši prema nametnutim normativnim standardima koji ne podrazumijevaju činjenicu da se pol može posmatrati kao spektar.

Često ponavljanje neadekvatne terminologije stvara pogrešnu sliku o tome što transrodnost jeste i tako loše utiče ne samo na prihvatanje transrodnosti od strane šire javnosti već negativno utiče i na same transrodne osobe koje se nalaze u procesu (samo)otkrivanja i spoznaje sopstvenog rodnog identiteta.

Rodni identitet kao unutrašnji osjećaj pripadnosti određenom rodu ili kombinaciji rodova može biti drugačiji od onog koji nam je pripisan na rođenju i to ne znači nužno da se moramo osjećati zarobljenima u sopstvenom tijelu ili da svoje tijelo trebamo smatrati pogrešnim.

Međutim, novinari i novinarke se vrlo često služe opisima koji na dramatičan i senzacionalistički način opisuju transrodnost i emocije koje transrodne osobe imaju prema sebi i svom tijelu, stvarajući time jednu nepotpunu i često netačnu sliku o transrodnosti.

Uobičajeno je da se prilikom izvještavanja akcenat stavlja samo na unutrašnju tjeskobu uzrokovanu nesaglasjem dodijeljenog pola i doživljenog roda, pri čemu se iz priče potpuno izostavljaju različite vrste pritisaka, diskriminacija i nasilje koje okolina vrši na transrodne osobe.

Zbog toga bi veći broj medijskih sadržaja trebalo posvetiti problemu transfobije koja postoji u datom društvu i njenim posljedicama koje se ogledaju u kršenju osnovnih ljudskih prava, različitim oblicima diskriminacije i nasilju.

Insistiranje medija na izvještavanju koje se bavi samo medicinskim činjenicama (a posebno hirurškim intervencijama) iz života transrodnih i interpolnih osoba u potpunosti zanemaruje druge teme, relevantne za život ovih osoba, ali i samu mogućnost da neke transrodne i interpolne osobe ne žele pristupiti procesu medicinske tranzicije.

Stavljanje akcenta na hirurške intervencije i zadiranje u privatnost pitanjima koja se odnose na medicinski dio tranzicije, odlika je senzacionalističkog izvještavanja kojem je po pravilu cilj da šokira, zaprepasti ili iznenadi čitalaštvo prije nego da izvijesti o nekom događaju ili prenese nečiju ličnu priču. Pored toga, ova tema može se obraditi s fokusom na brojne druge aspekte odnosa transrodnih osoba i zdravlja. Na primjer, važno je izvještavati o dostupnosti zdravstvenih usluga transrodnim osobama i uopšte o problemima s kojima se susrijeću prilikom traženja zdravstvene zaštite. Zatim treba pisati o temama kao što su: depatologizacija transrodnih identiteta i efektima koji patologizacija ima na živote transrodnih osoba; mentalno zdravlje transrodnih osoba koje je ugroženo zahvaljujući diskriminaciji kojoj su svakodnevno izložene; hirurške intervencije „normalizacije“ koje se obično na insistiranje ljekara sprovode na interpolnim bebama i djeci, a cilj im je samo i isključivo oblikovanje genitalija u skladu s normativom.

Pored medicinskih tema mediji rijetko pokrivaju ili uopšte ne pokrivaju brojne teme koje se tiču pravne i zakonske regulative, a koje su od velike važnosti za transrodne i interpolne osobe. Na primjer, zakonski okvir koji se odnosi na pravno priznanje rodnog ili polnog identiteta u ličnim dokumentima jeste tema kojom bi mediji trebalo da se bave.

Zbog pravnih prepreka koje se javljaju prilikom promjene dokumenata ili nemogućnosti da lična dokumenta sadrže specifičnu oznaku roda, veliki broj transrodnih, intepolnih i rodno varijantnih osoba se svakodnevno suočava s problemima prilikom pristupa raznim institucionalnim servisima, ali i u svim drugim situacijama u kojima je potrebno dati na uvid lična dokumenta. To praktično znači da mogu doživjeti ne samo neprijatnosti, već i ozbiljne probleme prilikom prelaska državne granice, legitimisanja u saobraćaju ili na ulici od strane policije, upisa u bilo koju obrazovnu ustanovu, kao i prilikom traženja zdravstvenih usluga i slično.

Zato je važno da se mediji bave i pitanjima što je u pravnom pogledu značajno za trans, interpolnu i rodno varijantnu zajednicu i kako se nedostatak pravne regulative odražava na živote svih osoba koje pripadaju ovoj zajednici.

Kada su vijesti iz svijeta u pitanju, neophodno je da mediji prenose primjere dobre pravne prakse koja postoji u drugim državama u kojima se odavno radi na unapređenju prava transrodnih, interpolnih i rodno varijantnih osoba.

Mediji vrlo često prenose i lične priče transrodnih osoba i to putem intervjua i razgovora te bi jedna od najvažnijih preporuka novinarkama i novinarima za ovakva izvještavanja bila da se fokusiraju na sve aspekte ličnosti intervjuisanih osoba, a ne samo na pitanja roda i pola.

Takođe, temu transrodnosti i interpolnosti treba obrađivati i kroz što više različitih ličnih priča budući da transrodnost u širem smislu obuhvata spektar različitih identiteta, a svaka osoba nosi svoje autentično iskustvo koje ne mora biti isto niti slično iskustvu bilo koje druge transrodne ili rodno varijantne osobe.

Budući da se ove rodne manjine srijeću s puno prepreka i problema u svakodnevnom životu, važno je pisati i o tome ali je pored toga jako važno prenositi i pozitivna iskustva, a posebno priče vezane za podršku koju osobe dobijaju u porodici i u svojoj okolini.

Kada je riječ o kontekstu u kome se spominju transrodnost i transrodne osobe važna preporuka medijima odnosi se na izbor tema o kojima se izvještava.

Veživanje transrodne zajednice samo za teme iz rubrike Hronika ili za teme koje se bave negativnim aspektima života, na specifičan način obilježava ovu zajednicu i stvara iskrivljenu sliku o njoj. To utiče kako na percepciju i odnos koji većinsko stanovništvo razvija prema ovoj zajednici, tako i na sve osobe koje joj pripadaju, jer im šalje negativnu poruku i obeshrabruje ih da uzmu učešće u opštim društvenim tokovima.

U skladu s tim, teme o kojima treba što češće izvještavati jesu kulturni, umjetnički i aktivistički događaji u kojima učestvuju ili ih organizuju osobe iz transrodne zajednice. Ovakvih događaja na prostoru Crne Gore sve je više, a u nedostatku lokalnih dešavanja mediji uvijek mogu prenositi slične događaje iz svijeta.

POJMOVNIK: IDENTITETI I TERMINOLOGIJA²¹

POL predstavlja skup tjelesnih karakteristika na osnovu kojih nam društvo dodjeljuje jednu kategoriju: muški ili ženski pol. Te karakteristike su: polni hromozomi, polne žlijezde i hormoni, spoljašnji i unutaršnji polni organi, kao i sekundarne polne karakteristike.

Muški pol tradicionalno u medicini podrazumijeva XY polne hromozome, viši nivo testosterona, testise, prostatu i penis, kao i veću maljavost, bradu, „muški tip građe“ – uže kukove, šira ramena, razvijenu muskulaturu.

Ženski pol medicina opisuje posjedovanjem XX polnih hromozoma, višim nivoom estrogena, jajnika, materice i vagine, kao i manjom maljavošću, nedostatkom dlaka na licu, „ženskim tipom građe“ – širi kukovi, uža ramena, dojke, nerazvijena muskulatura.

Postoje muškarci koji nemaju malje, nemaju bradu ili imaju rijetku bradu, imaju šire kukove i uža ramena, imaju više masti, manje razvijenu muskulaturu, visočije glasove, kao i penise različitih veličina.

Postoje muškarci koji su rođeni sa 45 XO, 47XXY, 45X/46XX, 46XY/47 hromozomima; koji imaju testise razvijene u različitom stepenu, imaju ostatke jajnika, dok neki imaju vagine. Neke osobe su rođene sa XY hromozomima, ali im od samog rođenja tijelo ima tipičan ženski izgled. Muškarci koji su rođeni s različitim varijacijama polnih karakteristika koje su opisane zovu se **interpolni muškarci**. Nekada, na rođenju, ljekari/ke odluče da je ovakva beba „nedefinisanog“ pola, te da joj je najbolje odrediti ženski pol, pa urade operacije „korekcije pola“. U mnogo slučajeva ovakve bebe kad odrastu shvate da se osjećaju kao muškarci (često ni ne znajući šta im je urađeno pri rođenju), te uđu u proces **prilagođavanja pola**.

Neki muškarci se rode kao bebe koje su tipično opisane kao bebe ženskog pola, a kasnije tokom života shvate da se osjećaju kao muškarci. Ove osobe se zovu **trans muškarci**. Neki trans muškarci odluče da uđu u proces **prilagođavanja pola**, a neki ipak ne, ali odluče da žive kao muškarci, bez fizičkih promjena.

Postoje žene koje imaju malje, imaju dlake po licu, imaju uže kukove i šira ramena, imaju manje masti, više razvijenu muskulaturu, dublje glasove, kao i vagine koje različito izgledaju.

Postoje žene koje su rođene sa 45 XO, 47XXY, 45X/46XX, 46XY/47 hromozomina; koji imaju jajnike razvijene u različitom stepenu, imaju unutrašnje testise, dok neke imaju penise. Neke žene su rođene sa XX hromozomima, ali im od samog rođenja tijelo ima tipičan muški izgled. Žene koje imaju neke od navedenih varijacija polnih karakteristika zovu se **interpolne žene**. Nekada, na rođenju, ljekari/ke procijene da je ovakva beba „nedefinisanog“ pola, te da joj je najbolje odrediti muški pol, pa urade operacije „korekcije pola“. U mnogo slučajeva ovakve bebe kad odrastu shvate da se osjećaju kao žene (često ni ne znajući šta im je urađeno pri rođenju), te uđu u proces **prilagođavanja pola**.

Neke žene se rode kao bebe koje su tipično opisane kao bebe muškog pola, a kasnije tokom života shvate da se osjećaju kao žene. Ove osobe se zovu **trans žene**. Neke trans žene odluče da uđu u proces **prilagođavanja pola**, a neke ipak ne, ali odluče da žive kao žene, bez fizičkih promjena.

Neke trans osobe osjećaju nezadovoljstvo svojim tijelom, koje se u literaturi naziva **RODNA DISFORIJA**. Rodna disforija predstavlja opisni termin koji se odnosi na afektivno/kognitivno nezadovoljstvo osobe pripisanom rodnom koji

²¹ Asocijacija Spektra je za potrebe edukacije institucija i opšte javnosti, a uz konsultaciju transrodne i interpolne zajednice Crne Gore i regiona, razvila terminologiju koja na poštujući i adekvatan način adresira živote i stvarnosti transrodnih i interpolnih osoba.

oslikava pol pripisan na rođenju. Kada se koristi kao dijagnostička kategorija, rodna disforija se preciznije definiše i specifično odnosi na distress koji može pratiti inkongruenciju između doživljenog/izražavanog i pripisanog roda osobe.²² Neophodno je napomenuti da rodnu disforiju ne osjećaju sve osobe koje ulaze u proces prilagođavanja pola, ali je važno imati na umu da neke osobe osjećaju, naročito prilikom pristupanja uslugama koje zahtijevaju kontakt s tijelom (npr. zdravstvenim) ili prilikom razgovora koji se bave tijelom, rodnim izražavanjem i/ili izgledom.

Zbog nedovoljnog poznavanja transrodnosti, velikog stepena neinformisanosti i postojanja relevantnih istraživanja u prvoj polovini XX vijeka, Svjetska zdravstvena organizacija je transrodnost 1948. godine klasifikovala kao mentalni poremećaj. Nedavna revizija *Međunarodne klasifikacije bolesti MKD-11 (ICD-11)*²³, koju je izdala Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) u junu 2018. godine, napravila je značajnu promjenu kad su transrodni identiteti u pitanju²⁴. Naime, transrodnost je uklonjena s liste mentalnih poremećaja u kojoj je do revizije MKD-a, bila klasifikovana pod šifrom F.64. Transsexualismus, te prenesena u domen polnog i reproduktivnog zdravlja, uz novu dijagnozu „**RODNA INKONGRUENCIJA**“. Ovakva odluka donesena je nakon višegodišnjih istraživanja koja su dokazala da rodna različitost u odnosu na pol dodijeljen rođenjem ne predstavlja mentalni poremećaj, dok je zadržavanje nove dijagnoze imalo cilj da osigura pristup adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti za one transrodne osobe kojima su transspecifične zdravstvene usluge potrebne.

Mnogi termini kojima su ranije opisivane transrodne osobe, naročito u oblasti mentalnog zdravlja, danas se smatraju prevaziđenim i uvredljivim²⁵.

22 American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistic manual of mental disorders, 5th edition. Arlington: American Psychiatric association.

23 ICD – International Classification of Diseases: <https://icd.who.int/en/>

24 World Health organization. (2018). WHO releases new International Classification of Diseases (ICD 11). Geneva.

25 Dakić.T. (2018) Proces tranzicije rodno nenormativnih, transrodnih i transpolnih osoba – perspektiva psihijatrije, Medicinski aspekti prilagodbe spola: priručnik za medicinske stručnjake_inje i zdravstvene radnike_ce o pružanju usluga i podrške trans osobama u procesu tranzicije. Sarajevski otvoreni centar

Proces prilagođavanja pola može podrazumijevati uzimanje hormonske terapije, neke od operacija (npr. uklanjanje grudi/ ugradnju grudi; operacije uklanjanja reproduktivnih organa i/ ili rekonstrukciju polnih organa – pravljenje vagine ili penisa); može podrazumijevati sve to zajedno, ali i ništa od ovoga, već samo življenje u društvu onako kako se osoba osjeća. Odluka o ulasku u proces prilagođavanja pola zavisi od mnogo faktora, ne isključivo od želje osobe da pristupi intervencijama prilagođavanja svog tijela. Nekad osoba odluči da ne uđe u proces prilagođavanja pola zbog visokog nivoa nasilja koji doživljava i straha od intenziviranja istog, teške finansijske situacije i straha od nemogućnosti zapošljavanja, nemogućnosti pristupa adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti, zdravstvenih razloga, izostanka podrške u okolini, straha od dalje diskriminacije, i mnogih drugih. Odluka o ulasku u tranziciju, kao i o intervencijama kojima osoba želi da pristupi, jako je kompleksna i nosi određene specifičnosti karakteristične za svaku osobu individualno.

IDENTITET je unutrašnji osjećaj kojim osoba sebe doživljava rodno. Podrazumijeva sopstveni osjećaj identiteta kao maskulinog, femininog ili neke od kombinacija istih²⁶. Rodni identitet može biti isti ili drugačiji od pola pripisanog na rođenju²⁷.

Osoba može da se rodi kao beba ženskog pola i da se osjeća kao žena. Ova osoba je **CISRODNA ŽENA**.

Osoba može da se rodi kao beba muškog pola i da se osjeća kao muškarac. Ova osoba je **CISRODAN MUŠKARAC**.

TRANSRODNE OSOBE su osobe čiji se rodni identitet i/ili rodno izražavanje razlikuju od društveno uslovljenih rodnih normi vezanih uz pol pripisan na rođenju.²⁸

Osoba koja se rodila kao beba ženskog pola, ali se osjeća kao muškarac je **TRANS MUŠKARAC**.

26 Morrow, D. F., Messinger, L. (2006). Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work Practice, ISBN 0231501862

27 Campaign, Human Rights. „Sexual Orientation and Gender Identity Definitions“.

28 Altilio, T., Otis-Green, S. (2011). Oxford Textbook of Palliative Social Work. Oxford University Press. p. 380. ISBN.

Osoba koja se rodila kao beba muškog pola, ali se osjeća kao žena je **TRANS ŽENA**.

Osoba koja se rodila kao beba bilo kojeg pola, ali se ne osjeća ni kao muškarac ni kao žena, ili se osjeća i kao muškarac i kao žena, ili se definiše potpuno izvan binarnih (ženskomuških) normi je **NEBINARNA OSOBA**.

INTERPOLNE OSOBE su osobe čije polne karakteristike ne pripadaju jasno definisanoj muškoj ili ženskoj kategoriji, ili pripadaju objema kategorijama.²⁹

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, koje smo već opisali/e gore, a osjeća se kao žena je **INTERPOLNA ŽENA**.

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, a osjeća se kao muškarac je **INTERPOLNI MUŠKARAC**.

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, a ne osjeća se ni kao žena ni kao muškarac, ili se osjeća i kao žena i muškarac, ili se definiše potpuno izvan binarnih (žensko ili muško) normi, je **INTERPOLNA NEBINARNA OSOBA**.

INTERPOLNE OSOBE čiji je rodni identitet drugačiji od pola koji im je pripisan na rođenju, nazivaju se **INTERPOLNE TRANS OSOBE**.

Dakle, interpolnoj osobi može biti određen ženski pol na rođenju, ali je rod osobe muški. Ovakva osoba se zove **INTERPOLNI TRANS MUŠKARAC**.

S druge strane, interpolnoj osobi može biti određen muški pol na rođenju, ali je rod osobe ženski. Ovakva osoba se zove **INTERPOLNA TRANS ŽENA**.

RODNO IZRAŽAVANJE je način na koji izražavamo svoje rodne identitete. Osobe svih nabrojanih identiteta mogu izražavati sebe na različite načine.

Neke žene bilo kojeg rodnog identiteta i/ili polnih karakteristika (cisrodne, transrodne, interpolne) izražavaju sebe onako kako društvo

percipira kao „ženstveno“, dok neke onako kako društvo percipira kao „maskulino“, neke miješano, a neke zavisno od osjećaja, raspoloženja i situacije. Isto važi i za muškarce (cisrodne, transrodne i interpolne).

SEKSUALNOST je potpuno odvojena od pola i rodnog identiteta.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA podrazumijeva emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka jednom polu/rodu, nijednom polu/rodu, dva ili više pola/roda.³⁰

HETEROSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka rodu i/ili rodnom izražavanju drugačijem od svog. Primjera radi, žena bilo kojeg rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili polnih karakteristika, koju privlače muškarci bilo da su cisrodni, transrodni i/ili interpolni, jeste heteroseksualna.

HOMOSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka istom rodu. Npr. Muškarac (bilo da je cisrodan, transrodan i/ili interpolan) kojeg privlače muškarci, bez obzira na njihov rodni identitet, rodno izražavanje i/ili polne karakteristike, jeste homoseksualan (gej).

BISEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka dva roda (muškom i ženskom). Npr. Muškarac (cis, trans, inter) kojeg privlače i muškarci (cis, trans, inter) i žene (cis, trans, inter) je biseksualan.

PANSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka više rodova i/ili rodnih izražavanja. Npr. Žena, muškarac ili nebinarna osoba (bilo kojeg rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili polnih karakteristika) kojeg/u privlače osobe nezavisno od roda/rodnog izražavanja/pola je panseksualna/an.

ASEKSUALNE OSOBE mogu osjećati emotivnu i/ili romantičnu privlačnost prema drugima, ali ova privlačnost ne mora biti realizovana kroz seksualnu praksu.

29 Ghattas., D.C. (2015): How to be a great intersex ally: a toolkit for NGOs and decision makers. ILGA Europe, OII Europe.

30 American Psychological Association. (2008). Answers to your questions: For a better understanding of sexual orientation and homosexuality. Washington, DC: Author.

O autoru

Aleksa Milanović je geograf i teoretičar umjetnosti i medija. Bavi se naučno-istraživačkim radom u okviru koga se pretežno bavi studijama tijela i studijama roda u domenu transrodnih i kvir studija. Docent je na Fakultetu za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum u Beogradu. Objavljuje tekstove u domaćim i međunarodnim naučnim časopisima i zbornicima. Iza sebe ima objavljene dvije knjige: *Reprezentacije transrodnih identiteta u vizuelnim umetnostima* (2015) i *Medijska konstrukcija Drugog tela* (2019). Aktivizmom se bavi od 2008. godine od kada je volontirao za veliki broj aktivističkih organizacija i neformalnih aktivističkih grupa koje se bave unapređenjem LGBTIQ prava. Član je koordinacionog tima Trans mreže Balkan u kojem vodi program za umjetnost i kulturu. Učestvovao je u osnivanju Trans mreže Balkan 2014. godine, jedine regionalne organizacije koja se bavi zaštitom i promocijom ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba, na prostoru koji obuhvata osam zemalja: Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju, Sjevernu Makedoniju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Albaniju i Kosovo.

Asocijacija Spekra

Asocijacija Spekra je jedina organizacija u Crnoj Gori koja se bavi specifično zaštitom i promocijom ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba. Čine je transrodni/e i rodno varijantni/e aktivisti/kinje. Osnovana je u martu 2017. godine, nakon višegodišnjeg djelovanja neformalne grupe „Transovci“ kroz Queer Montenegro. Vizija Spektre je društvo u kojem sve osobe uživaju jednaka prava, u kojem se svi identiteti i tijela poštuju, a razlike slave. Misija Spektre je iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja u Crnoj Gori, kroz stvaranje jakog, vidljivog pokreta, razvoj volonterizma i aktivizma, javno zagovaranje, edukacija i aktivno uključivanje trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba u kreiranje i sprovođenje politika koje obezbjeđuju jednakost, pristup pravdi i poštovanje različitosti. Vrijednosti na kojima se zasniva rad Spektre su: nenasilje, samoodređenje, trans inkluzivan feminizam, poštovanje tjelesnog integriteta, poštovanje identiteta i iskustava, jednak pristup zdravstvenom, socijalnom i pravnom sistemu, jednak tretman u društvu, humanizam, transparentnost, timski rad, kultura dijaloga, kritičko promišljanje, asertivnost, inovativnost, kreativnost i fleksibilnost, volonterizam, empatičnost, pacifizam.

Spekra sprovodi svoje aktivnosti kroz nekoliko programa:

Program za izgradnju zajednice

U okviru Spektre funkcionišu socijalni servisi koji podrazumijevaju grupu samopodrške, individualne konsultacije, podršku u slučajevima nasilja i diskriminacije i facilitaciju kontakta s institucijama. Grupa samopodrške za trans i rodno varijantne osobe organizuje se jednom nedjeljno i to četvrtkom od 18:00 h. Grupa se bavi pitanjima samoprihvatanja, identiteta, tijela, seksualnosti, partnerskih veza, porodice, diskriminacije u društvu, razvijanjem mehanizama za odbranu od nasilja i diskriminacije i svim drugim temama koje su od značaja za transrodne i rodno varijantne osobe. Individualne konsultacije podrazumijevaju vršnjačko savjetovanje s trans aktivistima/kinjama na siguran i povjerljiv način u sigurnom prostoru. Konsultacije se obavljaju uživo, preko telefona i online. Ukoliko osoba doživi nasilje i/ili diskriminaciju, tim Spektre učestvuje u ulozi zastupništva i/ili povjerljivog lica, ali i pruža podršku osobi radi boljeg nošenja s konkretnim slučajem. Takođe, u svim slučajevima kontakta s institucijama (zdravstvenim, centrima za socijalni rad, obrazovnim, administrativnim, centrima bezbjednosti i drugim), tim Spektre pruža mogućnost facilitacije kontakta i komunikacije. Osim navedenih aktivnosti, Spekra kontinuirano sprovodi radionice, edukacije i treninge kako za mlade trans aktiviste/kinje, tako i za cjelokupnu trans, inter i rodno varijantnu zajednicu, ali i LGBTIQ zajednicu uopšte.

Program javnog zagovaranja

Program javnog zagovaranja fokusiran je na promjenu relevantnih zakona i politika radi obezbjeđivanja potpunog poštovanja ljudskih prava trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba. Program je fokusiran na zagovaranje za pravno priznanje roda bazirano na samoodređenju, depatologizaciji i poštovanju tjelesnog integriteta. Glavna aktivnost unutar programa javnog zagovaranja je zagovaranje za usvajanje Zakona o rodnom i polnom identitetu, u saradnji sa Kvir Montenegrom i NVO Juventas, te koji će ukoliko bude usvojen, pružiti mogućnost pravnog priznanja roda trans osobama bez medicinskih preduslova, zabraniti nepotrebne operativne zahvate nad interpolnim osobama i urediti nekoliko prava koja se tiču porodičnog života i diskriminacije zasnovane na rodu i/ili polnim karakteristikama. Osim navedenog Zakona, program teži unapređenju zakonodavnog okvira radi obezbjeđivanja besplatne, dostupne i kvalitetne zdravstvene zaštite, besplatnog, dostupnog, kvalitetnog i sigurnog obrazovanja, poštovanja radničkih prava i jednakih mogućnosti za rad, besplatne, dostupne i kvalitetne socijalne zaštite, dostupne i kvalitetne zaštite od nasilja i diskriminacije, poštovanja prava na privatni život, te druga prava koja su garantovana ljudskim pravima.

Program za odnose s javnošću

Program za odnose s javnošću fokusiran je na aktivnosti kojima je cilj podizanje vidljivosti i svijesti o trans i interpolnim temama kroz medije, prenošenje ličnih priča, ulične akcije i druge alate. Ovaj program je fokusiran na unapređenje načina izvještavanja o transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama, kao i kreiranje adekvatnih, naučno-baziranih, afirmativnih i poštujućih stavova o trans, inter i rodno varijantnim osobama, te razbijanje predrasuda i stereotipa zasnovanih na rodnim/polnim normama. Program za edukaciju Kroz ovaj program, Spektra sprovodi edukaciju u vezi sa ljudskim pravima i tretmanom trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba, za različite institucije i zainteresovane strane. Do sada, aktivisti/kinje Spektre su bili/e edukatori/ke na edukacijama sprovedenim za: medicinske radnike/ce, psihologe/škinje, pedagoge/škinje, policijske službenike/ce, socijalne radnike/ce, novinare/ke, srednjoškolce/ke, nastavnike/ce i mnoge druge.

Kontakt:

Website: www.asocijijaspektra.org

Facebook: <https://www.facebook.com/asocijacija.spektra/>

Instagram: <https://www.instagram.com/asocijacija.spektra/>

Youtube: <http://www.youtube.com/c/AsocijacijaSpektra>

Jovan Ulićević

E-mail: jovan.spektra@gmail.com

Tel: 067/135-205

Nikola Ilić

E-mail: nikolailic.spektra@gmail.com

Tel: 068/426-695

Dante Ognjanović

E-mail: dante.spektra@gmail.com

Tel: 069/967-771

Kvir Montenegro

Crnogorsku LGBTIQ asocijaciju Queer Montenegro osnovali su članovi aktivističke grupe Queer brigada koja je djelovala unutar nevladine organizacije Juventas. Queer Montenegro je zvanično registrovana kao nevladina organizacija u martu 2013. godine i ona okuplja LGBTIQ osobe, članove njihove porodice i prijatelja sa ciljem da se izgradi crnogorski LGBTIQ pokret koji će se aktivno i trajno boriti za zaštitu ljudskih prava. Pored toga, ciljevi organizacije uključuju i dostizanje pune pravne i društvene jednakosti i prihvatanje LGBTIQ osoba, kao i punu vidljivost i participaciju u procesima donošenja odluka i kreiranja politika u Crnoj Gori. Queer Montenegro sprovodi programske ciljeve u okviru sveukupnog rada u javnom životu, što podrazumjeva: javno zagovaranje i lobiranje za zaštitu i promociju ljudskih prava LGBTIQ osoba na državnom, regionalnom, evropskom i međunarodnom nivou; podršku i participaciju u organizovanju javnih događaja LGBTIQ osoba, Povorki ponosa u Crnoj Gori, regionu i u inostranstvu radi unapređenja vidljivosti i zagovaranja ljudskih prava LGBTIQ osoba; senzibilizovanje javnosti radi unapređenja društvenog prihvatanja LGBTIQ osoba; osnaživanje samoorganizovanja LGBTIQ omladine za aktivističko djelovanje; pružanje pravne pomoći i psihosocijalne podrške LGBTIQ osobama; organizovanje radionica, kurseva, predavanja, seminara, panela, okruglih stolova i drugih sličnih događaja; organizovanje festivala queer umjetnosti i kulture i drugih manifestacija.

Neke od najvažnijih aktivnosti koje je Queer Montenegro sproveo od svog osnivanja: od 2013. godine logistička podrška organizaciji Montenegro Pride-a i koordinacija Organizacionog odbora Montenegro Pride-a; osnovana grupa samopodrška za trans osobe; osnovana neformalna grupa LBTQ žena kvirA; zagovaranje i lobiranje za usvajanje zakona i legislativa koji se odnose na poštovanje ljudskih prava LGBTIQ osoba, uključujući i javno zagovaranje usvajanja Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola; organizovana regionalna konferencija trans, inter i rodno varijantnih osoba „Transpozijum“ u 2017. godini; organizacija više kulturno umjetničkih manifestacija, izložbi i festivala, uključujući i organizaciju kulturno umjetničkog festivala Neđelja ponosa od 2014. godine, učestvovanje u ko-produkciji dvije pozorišne predstave „Mlijeko u prahu“ i „Pometnje pitomca Terlesa“, publikacija dvije zbirke s regionalnog konkursa za najbolju queer kratku priču „Write Queer“; organizovanje treninga za predstavnike državnih i lokalnih insitucija uključujući pripadnike policije, sudstva i tužilaštva o različitim temama koje se tiču ljudskih prava LGBTIQ osoba; sprovođenje monitoring aktivnosti i izvještavanje o stanju ljudskih prava; organizovanje brojnih radionica za LGBTIQ zajednicu; podrška osnivanju Asocijacije Spektra u 2017. godini i Udruženja LBTQ žena „Stana“ u 2020. godini.

Kontakt:

Facebook: <https://www.facebook.com/Queer.Montenegro>

Instagram: <https://www.instagram.com/queermne/>

e-mail: info@queermontenegro.org; queer.montenegro@gmail.com

Danijel Kalezić

E-mail: danijel@queermontenegro.org

Tel: 068/309-399

Marica Vlahović

E-mail: maricavlahovic11@gmail.com

Tel: 067/087-387

Ilija Vujošević

E-mail: vujosevicilijaa@gmail.com

Tel: 069/752-366

**Queer
Montenegro**

montenegrin lgbtiq association

Literatura

- Altiser, Luj, *Ideologija i državni ideološki aparati*, Karpos, Loznica, 2009.
- Asocijacija Spektra, *Preporuke za medijsko izvještavanje o transrodnim, interpolnim i rodno varijantnim osobama*, Podgorica, 2019.
- Brigs Adam & Pol Kobli, „U medijima: uvod“, *Uvod u studije medija*, priredili: Adam Brigs i Pol Kobli, Clio, Beograd, 2005, 469–476.
- Brkić, Daniela, *Online Hate Speech Montenegro Country Report*, Montenegro Media Institute, 31 May 2013, https://www.mminstitute.org/files/Online_Hate_Speech.pdf, (Access date: 1. mart 2020).
- Čigoja Piper, Danica, *Konstrukcija i recepcija fenomena autizma u štampanim i onlajn medijima u Republici Srbiji*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, (doktorska disertacija), 2018.
- Gross, Larry, *Up from invisibility: lesbians, gay man and the media in America*, Columbia University Press, New York, 2001.
- Herman, Edvard S. i Robert V. Mekčesni, *Globalni mediji: novi misionari korporativnog kapitalizma*, Clio, Beograd, 2004, 12–14.
- Hall, Stuart, „Encoding/Decoding“, *Media and cultural studies: keywords*, edited by: Meenakshi Gigi Durham and Douglas M. Kellner, Blackwell Publishing Ltd, Malden, Oxford, 1980, 163–172.
- Hall, Stuart, „The spectacle of the other“, *Representation: cultural representations and signifying practices*, edited by: Stuart Hall, SAGE, London, 1997, 223–290.
- Jokić, Bojana, Ilija Jokić i John M. Barac, *Pravna zaštita LGBTIQ osoba u Crnoj Gori: primjeri iz prakse*, LGBT Forum Progres, Podgorica, 2019.
- Kodeks novinara/novinarke Crne Gore, <https://www.osce.org/fom/255576?download=true>, preuzeto 23. 3. 2020.
- Kerševan-Smokvina et all., *Montenegro Media Sector Inquiry with Recommendations for Harmonisation with the Council of Europe and European Union standards*, Council of Europe, 29 December 2017, <https://rm.coe.int/montenegro-media-sector-inquiry-with-the-council-of-europe-and-europea/16807b4dd0>, (Access date: 1 March 2020), 35–39.
- Lazić, Miroslav, „Veb 2.0 kao izazov onlajn izdanjima najznačajnijih dnevnih novina u Srbiji“, *CM – časopis za upravljanje komuniciranjem*, vol. 6, br. 18, 2011, 77–106.
- Medherst, E., „Seksualnost“, *Uvod u studije medija*, priredili: Adam Brigs i Pol Kobli, Clio, Beograd, 2005, 477–494.
- Medijski Savjet za samoregulaciju, *Poslovnik o radu komisije za žalbe*, <http://www.medijskisavjet.me/index.php/mne/o-nama>, pristupljeno 24. 3. 2020.
- Milanović, Aleksa, *Reprezentacije transrodnih identiteta u vizuelnim umetnostima*, Fakultet za medije i komunikacije i Orion Art, Beograd, 2015.

Milanović, Aleksa, *Medijska konstrukcija Drugog tela*, Orion Art, Beograd, 2019.

Ministarstvo kulture, *Prijedlog: Informacija o planu implementacije preporuka iz Analize medijskog sektora u Crnoj Gori za usklađivanje sa standardima Savjeta Evrope i Evropske unije „Jačanje pravosudne ekspertize o slobodi izražavanja i medija u Jugoistočnoj Evropi 2018 (JUFREX)“*, Decembar, 2018.

Ministarstvo kulture, „Utvrđen Prijedlog zakona o medijima: Nova rješenja usklađena s međunarodnim standardima“, Vlada Crne Gore, 5. 12. 2019, 17:35 h, <http://www.gov.me/vijesti/217488/Utvrden-Prijedlog-zakona-o-medijima-Nova-rjesenja-uskladena-sa-medunarodnim-standardima.html>, pristupljeno 24. 3. 2020.

Ministarstvo zdravlja, *Izveštaj s druge javne rasprave o Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju*, <http://www.mzdravlja.gov.me/vijesti/198875/Izvjestaj-sa-druge-javne-rasprave-o-Nacrtu-zakona-o-izmjenama-i-dopunama-Zakona-o-zdravstvenom-osiguranju.html>, pristupljeno 15. 3. 2020.

Perkins, Tessa, „Rethinking Stereotypes“, *The media studies reader*, edited by: Tim O’Sullivan and Yvonne Jewkes, Arnold, London, New York, 1997, 75–87.

Skupština Crne Gore, *Zakon o medijima* („Službeni list Republike Crne Gore“, br. 051/02 od 23. 9. 2002, 062/02 od 15. 11. 2002, „Službeni list Crne Gore“, br. 046/10 od 6. 8. 2010, 073/10 od 10. 12. 2010, 040/11 od 8. 8. 2011), 2011.

Skupština Crne Gore, *Zakon o elektronskim medijima Crne Gore*, („Službeni list Crne Gore“, br. 46/10 od 6. 8. 2010, 40/11 od 8. 8. 2011, 53/11 od 11. 11. 2011. godine).

Thompson, John B., „Mass Communication and Modern Culture“, *The media studies reader*, edited by: Tim O’Sullivan and Yvonne Jewkes, Arnold, London, New York, 1997, 28–41, 32.

Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2016. godinu*, Podgorica, 2017, https://www.ombudsman.co.me/docs/1491305524_final-izvjestaj-za-2016-04.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2017. godinu*, Podgorica, 2018, https://www.ombudsman.co.me/docs/1522665383_final-izvjestaj-za-2017.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2018. godinu*, Podgorica, 2019, http://www.ombudsman.co.me/docs/1554124685_final-godisnji-izvjestaj-2018.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

Zeković, Aleksandar Saša, Jovan Kojičić i Predrag, Tomović, *Mitovi i stereotipi: Nasilje i govor mržnje prema LGBT osobama – Policijska i pravosudna praksa u Crnoj Gori*, LGBT Forum Progress, Podgorica, 2014, <https://www.transserbia.org/images/2014/dokumenta/Mitovi%20i%20stereotipi%20-%20OK.pdf>, preuzeto 4. 4. 2020.

MINISTARSTVO
JAVNE UPRAVE

